

ХРЭСТАМАТЯ
ПА ПОЛЬСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
(XII–XVIII стагоддзі)

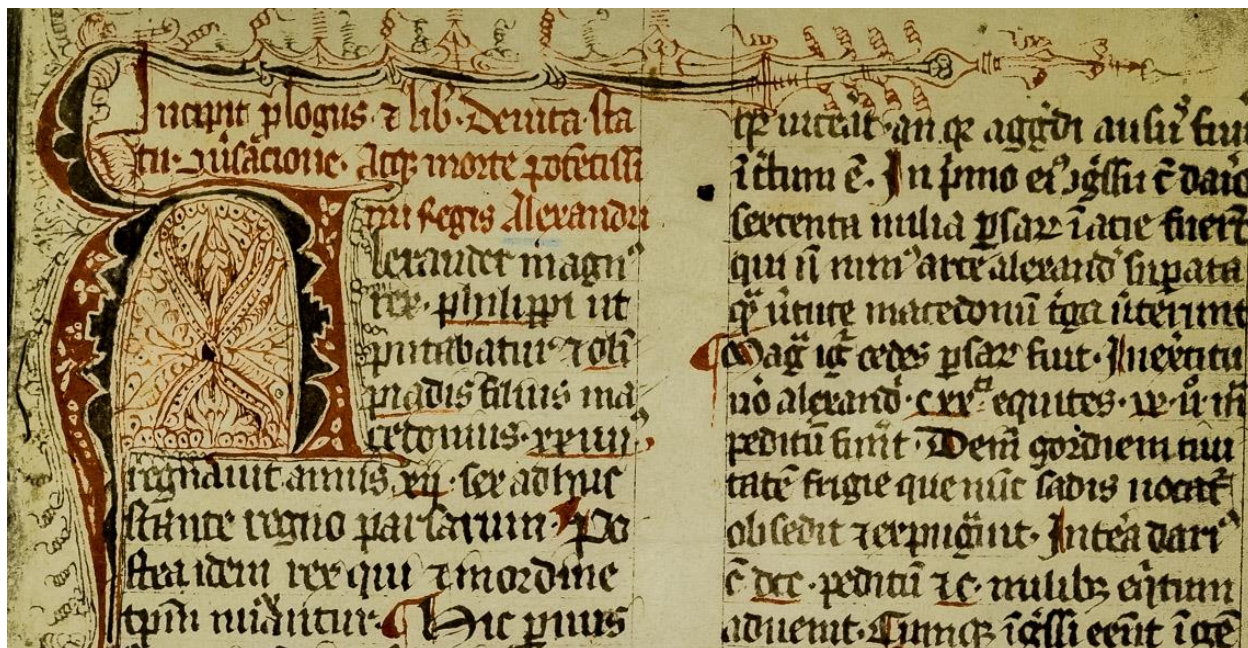
Склаў Лявон Баршчэўскі

Мінск, 2020

3 ЛІТАРАТУРЫ СЯРЭДНЯВЕЧЧА

Гал Ананім

Хроніка польская
(паміж 1112–1116 гг.)

Аўтарам гэтай хронікі быў манах, вучоны, які мог паходзіць з Францыі (адсюль мянушка «Гал») або з Венецыі. У самым пачатку XII ст. ён прыбыў у Польшчу з Венгрыі. Знаходзіўся пры двары князя Баляслава Крывавуснага (1086–1138). На даручэнне апошняга і пад наглядом княскага канцлера Міхала паміж 1112 і 1116 гг. ён напісаў на лацінскай мове «Хроніку», якая з’яўляецца важнай крыніцай ведаў пра самы даўні перыяд сярэднявечнай гісторыі Польшчы і мае пэўныя мастацкія вартасці.

[Пра Баляслава Харобрага]

Аб велічы і магутнасці Баляслава Харобрага

Дзеі Баляслава больш вялікія і шматлікія, чым маглі б мы іх апісаць або распавесці пра іх у няхітрай прамове. І напраўду, які ўмельца весці падлікі мог бы сапраўды падлічыць жалезныя шэрагі яго ваяроў або апісаць яго незлічоныя перамогі ды трыумфы? /.../ Усе ў часы Баляслава Вялікага былі вельмі адважнымі і дасканалымі ў бітвах ваярамі/.../ Але, каб вам пазбегнуць нуды пры пераліку, я пакажу колькасць ваяроў, не падлічваючы іх дакладна. Кароль Баляслаў меў рыцараў больш, чым у наш час мае ўся Польшча шчытнікаў; у часы Баляслава амаль столькі ж налічвалася рыцараў, колькі людзей усялякага стану маецца ў наш час.

Мужнасць і шляхетнасць Баляслава Харобрага

Такая была ваенная моц караля Баляслава, і не меншай была яго цнота ва ўшанаванні духоўных асоб. Да біскупаў і капеланаў сваіх ставіўся ён з такою пашанотай, што не наважваўся сядзець, калі яны стаялі, і называў іх не інакш, як «панамі»; Уладара ж Нябеснага шанаваў з вялікай пабожнасцю; Святую Царкву ўзвышаў і падносиў ёй каралеўскія падарункі. Ён вылучаўся, акрамя таго, гэткай вялікай справядлівасцю і даступнасцю, што калі бедны селянін або якая-небудзь кабета скардзіліся на якога-небудзь князя або высокага службоўца, то ён, хоць і быў заняты важнымі справамі і акружаны мноствам магнатаў і рыцараў, не рухаўся з месца, аж пакуль не выслухоўваў па парадку справу таго, хто скардзіўся, і пакуль не пасылаў свайго каморніка па таго, на каго скардзіліся. Пры тым таго, хто скардзіўся, ён даручаў каму-небудзь са сваіх набліжаных, які павінен быў пра яго клапаціцца, і калі прыйдзе праціўнік, выказаць яму, Баляславу, сутнасць справы; як бацька сына, намаўляў ён селяніна не вінаваціць без прычыны адсутнага і не наклікаць на сябе самога незаконнай скаргаю гнеў, які ён распальваў супраць іншага. Абвінавачаны ж, не адкладваючы, прыходзіў як найхутчэй, і ні ў якім разе не прапускаў дня, прызначанага каралём. Калі прыбываў службоўца, па якога пасылалі, Баляслаў не паказваў яму, што настроены непрыязна, але прымаў яго з ветлівым і прыязным тварам, запрашаў да стала, а справу высвятляў справу не ў той самы дзень, а наступнага ці нават трэцяга дня. Гэтак жа старанна разбіраў ён скаргу бедняка, як і скаргу якога-небудзь высокага службоўцы. О, які ж вялікі быў розум і дасканаласць Баляслава, які падчас суда не зважаў на стан асобы, які кіраваў народамі гэтак справядліва, які пашаноту да царквы і дабро краіны ставіў вышэй за ўсё! Сваёй аб'ектыўнасцю і справядлівасцю дасягнуў Баляслаў гэткай вялікай славы ды пашаны; бо дзякуючы менавіта гэтым якасцям выраслі спачатку магутнасць і ўлада дзяржавы Рымскае. Бог усёмагутны надзяліў караля Баляслава такой вялікай адвагаю, моцай і пераможнасцю, таю даў яму даброць і справядлівасць у дачыненні да сябе самога і да людзей. Слава гэтая і багацце цнотаў і гэтая радасць нагэтулькі спадарожнічалі Баляславу, наколькі заслугоўвалі гэтага яго сумленнасць і шчодрасць.

Бітва Баляслава з русінамі

Але адкладзем аповед пра гэта да наступнай старонкі і пакажам адну яго бітву, досыць незабыўную з прычыны яе незвычайнасці; разгледзеўшы яе, мы пакажам нікчэмнасць пыхі. Здарылася, што ў адзін і той жа час кароль Баляслаў уварваўся на Русь, а кароль русінаў – у Польшчу. Нічога не ведаючы адзін пра аднаго, яны паставілі свае лагеры кожны на чужым беразе памежнай ракі, што цякла паміж імі. Калі каралю русінаў паведамілі, што Баляслаў пераправіўся ўжо цераз раку і з усім сваім войскам спыніўся

ў межах яго каралеўства, тады ён, пазбаўлены дасціпнасці, лічачы, што ён як бы злавіў з дапамогаю свайго вялізнага войска звера ў сілкі, як кажуць, загадаў перадаць Баляславу словы, поўныя пыхі, якія трэба было б скіраваць супраць яго самога: «Няхай ведае Баляслаў, што ён, як дзік, загнаны ў логвішча маімі сабакамі ды паляўнічымі». На гэта кароль Польшчы адказаў: «Добра ж ты назваў мяне свіннёй ў балотным логвішчы, бо крывёю паляўнічых і сабак тваіх, гэта значыць князёў і рыцараў, я запэцкаю капыты коней маіх, а зямлю тваю і гарады знішчу, нібы звер люты». Калі яны абмяняліся такімі словамі, назаўтра прыпадаў дзень свята, і Баляслаў, маючы намер яго святкаваць, адклаў на пэўны тэрмін пачатак бітвы. У гэты дзень рэзалі незлічоную колькасць жывёлы, якія, паводле звычаю, гатавалася да свята на стол каралю, які збіраўся мець бяседу разам са сваімі князямі. Калі на беразе ракі былі сабраныя ўсе кухары, служкі і ніжэйшыя чыны ваяроў, каб ачышчаць мяса і вантроб жывёл, з другога берага ракі служкі й збраяносцы русінаў пачалі гучна здэкавацца з іх і выклікаць іх на бойку дзёрзкімі кпінамі. Палякі, са свайго боку, нічога крыўднага не выказвалі, але вантробы жывёл і ўсе адкіды кідалі ў твар русінам за іх абразы.

Калі русіны пачалі іх усё мацней і мацней абражаць і нават пачалі пускаць па іх стрэлы, чэлядзь войска Баляслава, пакінуўшы мяса і дзічыну, захапіўшы зброю рыцараў, якія спалі пасля поўдня, пераплыўшы раку, атрымала перамогу над вялікім мноствам русінаў. Кароль жа Баляслаў і ўсё яго войска, абуджанае адначасова крыкамі й званам зброі, пачалі дапытвацца, што ж здарылася, і, даведаўшыся, пра што ідзеца, але з прычыны сваёй абачлівасці не давяраючы чуткам, пашыхтавалася і абрынулася на ворагаў, якія беглі з усіх бакоў; такім чынам, не толькі адна чэлядзь набыла славу і не адна яна праліла кроў сваю. Гэткае мноства было там рыцараў, якія пераходзілі цераз раку, што яна, тым, хто глядзеў з берага, здавалася не вадой, а як бы шляхам сухапутным. Няхай гэтых нешматлікіх слоў, сказаных пра яго [Баляслававы] бітвы, будзе дастаткова, і няхай успамін пра яго жыццё прынясе карысць тым, хто будзе з яго браць прыклад.

[Пра Баляслава Крывавуснага]

Ліст імператара князю польскаму

«Імператар Баляславу, князю польскаму, шле ласку і прывітанне. Выпрабаваўшы тваю адвагу, паводле парады маіх вайскаводаў, я, калі атрымаю ад вас 300 грыўняў, пайду адсюль з мірам. Калі мы будзем мець з табой мір і згоду, гэтага будзе дастаткова дзеля задавальнення майго гонару, калі ж ты не дазволіш з гэтым пагадзіцца, то ты хутка можаш чакаць мяне ў Кракаве».

Адказ імператару

На гэта князь паўночны адказаў імператару: «Баляслаў, князь польскі, [жадае] міру, але не коштам грошай. У тваёй імператарскай уладзе вырашыць, заставацца або выдаліцца, але з мяне, аднак, ні пагрозамі, ні якімі заўгодна іншымі ўмовамі ты не атрымаеш ніводнага ламанага шэляга. У гэткай хвілі я аддаю перавагу таму, каб страціць каралеўства польскае, захаваўшы свабоду, чым утрымаць яго ў міры, але ў міры, выкупленым ганьбаю».

Імператар вяртаецца і выносіць замест даніны трупы

Выслухаўшы гэта, імператар падышоў да горада Уроцлава, учыніў аблогу, але нічога не дамогся, акрамя таго, што павялічыў колькасць сваіх мёртвых за кошт колькасці жывых. І калі ён, удаючы, нібыта ідзе далей да Кракава, блукаў вакол ракі то туды, то сюды, думаючы пра тое, каб выклікаць у Баляслава страх і змяніць яго рашэнне, Баляслаў, аніяк на гэта не зважаючы, не адказваў паслам нічога іншага, акрамя вышэйпададзенага. Імператар жа, бачачы, што з прычыны доўгага знаходжання яму пагражае хутчэй шкода і ганьба, чым ён займее пашану і выгоду, вырашыў вярнуцца, не выносячы з сабой наўзамен даніны нічога, акрамя забітых. Спачатку ён горда патрабаваў вялікіх грошай, але ўрэшце прасіў няшмат чаго, але не атрымаў ані граша. І паколькі праз пыху сваю ён задумаў знішчыць старажытную свабоду Польшчы, справядлівы суддзя перашкодзіў выкананню гэтага і іншых планаў і адпомсціў як яму, гэтак і яго дарадчыку Святаполку за ўсе ўчыненыя імі крыўды.

Пераклад з лацінскай Лявона Баршчэўскага.

Легенда пра святога Аляксея

Святы Аляксей. Абраз.

Ад старажытнай польскай версіі легенды пра святога Аляксея захавалася копія, зробленая прыблізна каля 1454 г. (помнік цяпер знаходзіцца ў Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве). Не хапае фінала, дзе апісваюцца галашэнні сям’і і пахаванне святога аскета. Ананімны аўтар, імаверна, клірык з Мазовіі, выклаў польскае жыццё Аляксея ў вершаванай форме (амаль палова радкоў – васьміскладовікі), грунтуючыся на адным з невядомых тэкстаў, сотні з якіх тады былі распаўсюджаны ў Еўропе. Легендарная сярэднявечная папулярнасць тлумачыцца росквітам культуры св. Аляксея, а таксама ідэйна-літаратурнай прывабнасцю аповедаў пра гераічнага падзвіжніка. Першапачатковая версія легенды пра «святога князя» была створана ў Сірыі ў другой палове V стагоддзя як выраз фарміравання новых, аскетычна-пустэльніцкіх узораў хрысціянскай дасканаласці. У самых старажытных версіях героя легенды называюць «Мужам Божым», а ў пазнейшых грэцкіх і лацінскіх пераробках – Аляксеем (па-грэцку: alexis – клопат, падтрымка). Значыць, ён у сапраўднасці – ананімная асоба, ці напалову легендарная. Яго жыццё ўвасабляе ідэал святасці, г. зв. паслядоўніка – чалавека свецкага статусу, які ўсё жыццё імкнецца да святасці, захоўваючы абсалютную вернасць Хрыстовым заповедзям.

Як гаворыцца ў сірыйскай аповесці пра Божага чалавека, ён павінен быў жыць у Эдэсе жабраком, які збіраў перад царквою міласціну, якую ён потым аддаваў іншым бедным людзям. Перад смерцю ён паведаміў царкве, што з’яўляецца сынам заможнага рымляніна, і ўцёк з дому, каб пазбегнуць шлюбу, запланаванага бацькам. Гэтая немудрагелістая аповесць неўзабаве распаўсюдзілася па ўсёй Еўропе, паступова набываючы ўсё новыя, легендарныя дэталі. У X стагоддзі культ святога Аляксея з’явіўся ў Рыме і адтуль пачаў пашырацца на ўсю Еўропу. Угрунтаваны на лацінскай, кананічнай (і тым самым прызнанай каталіцкай царквой у якасці афіцыйнай) версіі жыцця св. Аляксея, твор неўзабаве дачакаўся шматлікіх перакладаў і перастварэнняў на нацыянальныя мовы: у Італіі, Францыі, Германіі і славянскіх краінах. У Польшчы культ святога Аляксея, напэўна, яшчэ ў X стагоддзі пашыраў св. Войцех, а пра яго далейшае развіццё яскрава сведчыць прысвячэнне Маці Божай і гэтаму святому аднаго з найвялікшых раманскіх храмаў – калегіату ў Туме каля Лэнчыцы, пабудаванага ў XII ст.

Не менш красамоўнае, хоць і значна пазнейшае, сведчанне культуры святога падзвіжніка ў сярэднявечнай Польшчы – гэта польская версія легенды, якая ўяўляе сабой вершаваны выклад жыцця святога Аляксея, змешчанага ў знакамітым лацінамоўным зборніку агіяграфічных твораў «Залатая легенда», складзеным у сярэдзіне XIII ст. манахам-дамініканцам з італьянскай Лігурыі Якубам Варагінскім (1228/30–1298).

Рыфмаванае жыццё святога Аляксея

(старапольская версія, урыўкі)

...Жабракам, папám багацце
Ён раздаў, што меў у хаце –
Срэбра, золата – й шкалярству
Перапала, і баярству.
Ён сядзеў каля касцёла,
І ніхто не знаў наўкола,
Што высокага ён роду;
Раненька ўставаў заўсёды
І маліўся ля парога
На ўсхваленне Пана Бога,
Хоць няраз была прыгода –
Лютавала непагода.

Сталася так адзін раз:
Маткі Божае абраз
Ключніка паклікаў строга:
«Дзверы адчыні нябогу
Ў гэту Боскую святыню –
Хай ад холаду не гіне».
Ключнік, у пабожнай веры,
Адчыніў малельцу дзверы.
Ля касцёла так бывала
З той пары разоў нямала /.../
З дзякай Богу ён звярнуўся,
Што ў свой родны край вярнуўся,
Мовячы: «Хачу ўсе мукі
Тут цярпець я, без прынукі,
І ля бацькавага дома
Ўсяж маліцца пакрыёма» /.../
І ляжаў ён ля парога,
Сціпла молячыся Богу,
Не зважаў на бруд, памыі,
Што яму лілі на шыю.
І шаснаццаць так гадоў
Ён маліўся зноў і зноў /.../
А як час прыйшоў памерці,
Апісаў так, каб не сцерці,
Ён усе свае цярпенні
Дзеля хуткага Збавення,
І памёр, паводле чутак,
Сціснуўшы ў далоні скрутак.
І пайшоў паўсюль імкліва
Погалас пра тое дзіва:
Ў скону Аляксея хвілі
Ў Рыме ўсе званы званілі,
Выйшлі Папа й кардыналы,
Імператар, і нямала
Там харугваў залунала,
А званы званілі стала /.../
Ліст ягоны, што цікава,
Папа й імператар нават
Не маглі забраць з рукі /.../
Ды як жонка падышла,
То яна яго ўзяла:
З іх ніхто ў жыцці ані
Не парушыў чысціні.
І паўсюль было прызнана:

То быў сын Эўфіміяна,
Рымскіх кесараў падданы /.../

Пераклад са старапольскай Лявона Баршчэўскага.

Святакрыжаўскі лямант

Рогір ван дэр Вейдэн. Укрыжаванне. *Трыптых* (1440–1445)

«Святакрыжаўскі лямант» – шэдэўр паэзіі польскага Сярэднявечча, які называюць яшчэ «Смуткаваннем Марыі пад крыжам» – паходзіць з бенедыктынскага кляштара Святога Крыжа на Лысай Гары, дзе ён захоўваўся. Твор быў запісаны ў 1470-х гг. прыёрам зганага кляштара Анджэем са Слупі. Гэты ананімны верш (магчыма, фрагмент нейкай лі-тургічнай драмы) уяўляе сабою звяртанне да папулярных у сярэднявеччы так званых *планктаў* – маналогаў Марыі, якая церпіць пакуты, пад крыжам. Літаратурная традыцыя марыянскіх плачаў датуецца хрысціянскай антычнасцю; так, напрыклад, у «Плачах Най-свяцейшай Панны над пакутамі Езуса» Яфрэма Сірына, найвялікшага хрысціянскага паэта IV стагоддзя, мы знаходзім аналагічныя матывы маналога Маці Божай, з якім яна звяртаецца да ўкрыжаванага Сына, або горкіх папрокаў, скіраваных да архангела Гаўрыіла (напрыклад, у «Ляманце Марыі» – эфіопскім апокрыфе – або ў «Перамышленскіх роздумах»).

На думку аўтара гэтых слоў, да найбольш верагодных крыніц натхнення для стваральніка польскага плачу можна аднесці фрагмент казані *Dolor Beatae Virginis in Christi Passione...* («Пакуты Найсвяцейшай Панны над Страсцямі Хрыстовымі...»), са збору *Sermones aurei et pulcherrimi...* («Залатыя і сумленныя размовы...») лігурыйскага дамініканца Якуба Варагінскага (1228/30–1298) і створаны пад уплывам апошняй «крок» казані «Вялікая пятніца» Пергрына з Аполе (памёр каля 1333 г.). Дадамо, што зборнікі

– Панна, ты адорана любоўю.
 Я ж цяпер з жалобаю сваёю
 Тут, адна. І ўжо ўва мне
 ўсё спаракнела –
 Косткі ўсе й маё ўсё цела.

Кожная ласкавая пачуй жа матка,
 Каб не перажыць такое ля свайго
 дзіцятка,
 Сын жа мой пакуты гэткія
 цярпець павінен,
 Хоць не быў Ён ані ў чым не вінен.

Бо мне так было наканавана –
 Сына не займець другога,
 Акрамя Цябе, што тут укрыжаваны.

Пераклад са старапольскай Лявона Баршчэўскага.

Размова майстра Палікарпа са Смерцю

Танец смерці. *Сярэднявечная выява з Далмацыі.*

Ананімная «Размова майстра Палікарпа са Смерцю» – самы вялікі паводле свайго аб’ёму вершаваны твор сярэднявечнай польскай літаратуры. Самы даўні рукапіс гэтага твора, які дайшоў да нашага часу, адносіцца да 1463 г. У гэтым рукапісе налічваецца 498 радкоў, і ён не мае заканчэння. Аднак зусім нядаўна, у ліпені 2018 г., у прэсе з’явілася інфармацыя, што прафесар Познаньскага ўніверсітэта імя Адама Міцкевіча Веслаў Выдра знайшоў унікальнае выданне поўнага тэксту твора, ажыццёленае ў Кракаве ў 1542 г. У гэтай версіі, якая амаль у два разы даўжэйшая, з’яўляецца трэцяя дзейная асоба, Кмотр, якому ўдаецца ўпрасіць Смерць даць дажыць яму да глыбокай старасці.

Некаторыя сучасныя даследчыкі прыводзяць аргументы, паводле якіх аўтарам часткі тэксту выдання 1542 г. мог бы быць знакаміты польскі паэт эпохі Адраджэння Мікалай Рэй (1505–1569).

Цэнтральнай тэмай у размове паміж майстрам Палікарпам і Смерцю з’яўляецца смерць, паказаная як усёмагутная і непераможная сіла. Для гэтага твора характэрная незвычайная яскравасць апісанняў, з дапамогай якіх паказаны смерць і яе ахвяры. Тут выразна праглядаецца матыў *танца смерці*, вельмі папулярны ў сярэднявечнай іканаграфіі і літаратуры – калі аўтар стварае вобраз увасобленай смерці (спачатку ў выглядзе трупа, які

раскладаецца, а потым у выглядзе голага шкілета), якая зацягвае ў танец прадстаўнікоў усіх саслоўяў і ўзрастаў.

Размова майстра Палікарпа са Смерцю

(фрагменты)

Быў за мудрасць шанаваны
Палікарп, той майстар знаны:
Ён прасіў-маліў у Бога
Смерць убачыць – і нікога
Не было ў той хвілі болей,
Акром майстра, у касцёле.
Бог спрыяў яго ахвоце –
Хтось прад ім, жаночай, плоці,
Ахінуты хустай белай,
Тут явіўся: твар зжаўцелы
У асобы гэтай бледнай,
З павалокай нібы меднай;
Спалатнелая, худая,
Недалужна выглядае:
Нос запаў, крывёй вачніцы
Не спыняюцца слязіцца.
Чэрап з хустай – тых памераў,
Што бывае ў людажэраў;
Зубы шчэрыла, бо шчокі
Замяняў правал глыбокі.
Грозную касу трымала,
Позіркам душу вымала.
Выгляд быў яе жахлівы,
Мова брыдка надзіва.
Шал бязлітаснае злосці
Напаўняў ёй рэбры й косці.
Майстар, бачачы такое
Прад сабой аблічча злое,
Быў спалоханы й ад жаху
На зямлю ўпаў, як на плаху.
І калі ледзь апрытомнеў,
Смерці словы ён запомніў:

Mors dicit²:

– Ты чаго такі прыбіты,
Хоць здаровы йшчэ, нібыта?

² Смерць прамаўляе (лац.).

Ты ж спаткання сам такога
Ўсцяж прасіў у Пана Бога –
Каб табе я тут явіла
Моц усю сваю ды сілу.
Прад табой усё вялічча –
Разглядай маё аблічча:
Гэткім выглядам пабаўлю
Ўсіх, каго жыцця пазбаўлю.
Не пужайся гэтам разам,
Што стаю тут, прад абразам /.../

Magister respondit³:

Майстар адказаў: – Нябога,
Я спужаўся, ды нічога...
Радасці, канечне, мала,
Што мяне ты так спужала;
Выняла б з мяне ты жылы,
Каб прамовіла штосілы –
Ў адначасе захацела,
Каб душа зляцела з цела.
Я прашу цябе памалу
Адступіцца: штосьці стала
Кепска мне, я ўвесь бляднею,
Страціў жвавасць і надзею...
Ты касу сваю кінь долу –
Дай крыху падняць мне голаў!

Mors dicit:

Марная твая прамова:
Так зрабіць я не гатова.
Маю я галоваў кайстру,
Дактароў сяку і майстраў,
Бо каса ў мяне ля стрэмя. /.../
Ўсё мару людское племя –
І разумных, і без клёку.
Я паказваю штокроку
Моц сваю здаровым, хворым,
Маладым, старым, суворым,
Радасным – адная трасца,
Ўсім каса мая прыдасца.
Бедна хто жыве, багата –

³ Майстар адказвае (лац.).

Будзе ад касы аплата.
Можа пералічваць кожны:
Ваявода, пан вяльможны,
Князь з дружнаю сваёю –
Ўсіх я забяру з сабою.
З караля здзяру карону,
Галаву ссяку натхнёна;
Ў цэсарскі палац заўсёды,
Кожнаю парою года
Завітаю. І, вядома,
Мудрацоў і астраномаў
Не забуду, й асабліва
Святароў, што хлешчуць піва
Нібы не ў сябе, й такія
Ладныя займелі шыі,
Безлі падбароддзяў тлустых;
Паннаў, ласых да распусты,
Гандляроў, няхай і слаўных,
Канакрадаў, надта спраўных;
Злодзеяў, забойцаў розных
Рана пасяку ці позна;
Навастру касу суро́ва
На дзяўчат, кабет і ўдоваў;
Шляхціцам не трэба й кулі –
Будуць у адной кашулі
І прыдворных я, і жакаў⁴ –
Пад касу ўсіх, небаракаў!
Кожнага, хто смелы сёння,
Знішчу я сваёй пагоняй...

Пераклаў са старапольскай Лявон Баршчэўскі.

⁴ У сярэднявеччы так называлі шкаляроў і студэнтаў.

Кветачкі Святога Францішка Асізскага

Джота. Сцэны з жыцця св. Францішка (1296–1307). *Базыліка св. Францішка ў Асізі (Італія)*

Св. Францішак Асізскі (Джавані Бернардонэ, каля 1181–1226) – адзін з самых значных і папулярных святых каталіцкай царквы. Ён заснаваў тры ордэны: францішканскі, кларысак і так званы «Трэці ордэн» для свецкіх асоб. Замест аскетычнага жыцця, замкнёнага ў кляштарных мурах, ён увёў звычай вандроўнага прапаведавання і сілкання міласцінай (адсюль паходзіць назва «жабрацкія ордэны»). Асноўныя ідэі францысканскай духоўнасці маюць свае карані ў Дабравесці (Евангеллі): любоў да Бога, людзей і прыроды, адданае перайманне Хрыста, добраахвотная беднасць, пакора; братэрства і апостальская міласэрнасць ў свеце. Святы Францішак Асізскі ініцыяваў унутраную рэформу каталіцкай царквы праз прапаведаванне ідэала евангельскага адраджэння пры шырокім удзеле свецкіх людзей. Францішканская дактрына адмаўляецца ад сярэднявечнай інтэлектуальнай спекулятыўнасці, ставячы на першае месца ўнутраны досвед, паэтычнае ўяўленне, спакой, дабро і радасць існавання. Галоўнымі тэмамі францішканскай пабожнасці былі: ўцелясненне Хрыста, яго пакуты і смерць, Эўхарыстыя, культ Найсвяцейшай Панны і духоўнае сузіранне тварэння.

«Кветачкі святога Францішка» (у арыгінале: «I Fioretti di San Francesco») – ананімны твор, напісаны на італьянскай мове на мяжы XIII і XIV стагоддзяў. Гэта 53 самастойныя раздзелы пра жыццё св. Францішка і яго папличнікаў, суплёт гістарычных рэалій з элементамі агіяграфічнай легенды – жыцця. Першаўзорам твора паслужыла лацінскае жыццё (большае сваім аб’ёмам) пад назвай «Actus beati Francisci et sociorum eius» («Дзеі дабраслаўленага Францішка і яго папличнікаў»), самая ранняя вядомая версія якога адносіцца да 1381 г. Гэты твор здаўна карыстаецца асаблівай папулярнасцю ў каталіцкай Польшчы.

Кветачкі Святога Францішка Асізкага

(урывкі)

Раздзел II. Пра брата Бернарда, першага спадарожніка Святога Францішка

Першым спадарожнікам Святога Францішка быў брат Бернард з Асізі, які быў наверхнуты да Бога наступным чынам.

Святы Францішак яшчэ не ўсталяваў сваіх пабожных правілаў, хоць і выракся свету і паддаваў сябе гэткай суровай епітым'і і прыніжэнню сваёй плоці, што шмат хто глядзеў на яго як на вар'ята. З яго здэкаваліся, як з бажаволка, яго выганялі адусюль і пазбягалі зносінаў з ім; яго не пускалі на парог. Яго закідвалі камянямі і брудам, калі ён праходзіў міма; але ён ужо стаў на свой шлях, прымаючы гэтыя абразы і пабоі з гэткай пакораю, як калі б ён быў глухі й нямы.

Тады Бернард з Асізі, адзін з найбагацейшых і самых адукаваных шляхетных месцічаў, пачаў глыбей думаць пра паводзіны Святога Францішка: як моцна ён пагарджае ўсім мірскім, як цяжкі ён трывае несправядлівасць, і наколькі трывалай застаецца вера яго, хоць ён на працягу двух гадоў чуў і бачыў толькі абразы і пагарду з боку ўсіх месцічаў.

Разважаючы, Бернард сказаў сам сабе: «Відавочна, на браце гэтым спачывае вялікая міласць Боская». І ён вырашыў запрасіць Святога Францішка павячэраць і пераначаваць у сваім доме.

Святы Францішак прыняў запрашэнне. Бернард, які вырашыў пільна разгледзець святасць свайго гасця, загадаў падрыхтаваць яму ложак у сябе ў пакоі, дзе ўсю ноч гарэла лямпа. Святы Францішак, каб схаваць сваю святасць, ледзь увайшоўшы ў пакой, лёг на ложак і падрыхтаваўся заснуць. Бернард таксама хутка лёг у ложак і пачаў храпіць, удаючы, нібыта ён заснуў.

Святы Францішак, думаючы, што Бернард сапраўды заснуў, падняўся і пачаў маліцца. Узняўшы рукі і вочы да неба ён усклікаў з вялікай стараннасцю і запалам: «Мой Пане Божа! Мой Пане Божа!», праліваючы пры гэтым горкія слёзы. І гэтак ён заставаўся ўкленчаным усю ноч, паўтараючы з вялікай любоўю і запалам словы «Мой Пане Божа! Мой Пане Божа!» і нічога болей.

Напоўніўшыся Духам Святым, разважаў ён пра чароўную веліч Бога і захапляўся Ім, якія выявіў жаль да смяротных і пажадае збавіць не толькі душу Францішка, беднага і ўбогага, але і мноства іншых людзей праз яго. Розум яго, азораны Святым Духам, прадбачыў вялікія дзеі, якія Пан Бог здзейсніць дзеля памнажэння дасканаласці праз яго і праз Ордэн яго.

І ўсведамляючы сваю недасканаласць і грэшнасць, ён маліў і заклікаў Пана Бога, звяртаўся да яго моцы й мудрасці, просячы дапамогі й падтрымкі ў тым, што ён сам не зможа здзейсніць.

Тады Бернард, бачачы пры святле лампы пабожны чын Святога Францішка, яго шчырасць і святасць слоў яго, пакорліва слухаючы яго, напоўніўся Духам Святым і вырашыў змяніць сваё жыццё.

Наступнае раніцы паклікаў ён Святога Францішка і так сказаў яму: «Брат Францішак, я ў сэрцы сваім схільны цалкам пакінуць свет і падпарадкоўвацца табе ва ўсіх справах, робячы так, як ты будзеш загадваць мне».

Пры гэтых словах Святы Францішак узрадаваўся ўсёй душою і мовіў: «Бернард, рашэнне, якое ты выказаў, гэткае цяжкое, гэта такая вялікая справа, што мы павінны атрымаць параду Пана Езуса Хрыста і маліць яго, каб Ён паказаў нам волю сваю і навучыў нас трымацца яе. Пойдзем разам у палац біскупа, дзе мы знойдзем добрага святара, які адслужыць для нас Імшу Святую. Мы будзем маліцца да трэцяе гадзіны, молячы Пана Бога паказаць нам шлях, які Ён жадае, каб мы абралі; мы будзем тройчы адкрываць Імшал, каб даведацца волю Яго». І калі Бернард адказаў, што цалкам згодны з гэтай прапановай, яны выйшлі разам, выслухалі Святую Імшу і заставаліся ў модлах да ўсталяванага часу, калі святар, на просьбу Святога Францішка, узяў Імшал, здзейсніў знак крыжа і адгарнуў яго тры разы ў імя Пана Езуса Хрыста .

Першае месца, на якім ён адгарнуў кнігу, быў адказ Хрыста маладому чалавеку, які прасіў паказаць яму шлях да дасканаласці: «Калі хочаш дасканалым быць, ідзі, прадай маёмасць тваю і раздай убогім; і мець будзеш скарб на нябёсах; і прыходзь, і ідзі сьледам за Мною»⁵ (Мц 19:21 - перакладчык).

Другі раз ён адгарнуў кнігу на словах, з якімі Збаўца звярнуўся да Апосталаў, калі пасылаў іх у свет прамовіла: «Не бярэце з сабою ні золата, ні срэбра, ні медзі ў паясы свае, ні торбы ў дарогу, ні дзьве вопраткі, ні абутку, ні кія. Бо хто працуе, той варты пракорму»⁶, жадаючы іх такім чынам навучыць даверыць клопат аб іх жыццях Яму і ўсе свае думкі звярнуць да прапаведвання Святога Дабравесця.

Калі Імшал быў адгорнуты трэці раз, яны ўбачылі наступныя словы: «калі хто хоча ісьці за Мною, хай адрачэцца ад сябе і возьме крыж свой і ідзе за Мною»⁷.

Тады Святы Францішак, павярнуўшыся да Бернарда, прамовіў: «Гэта знак, які Пан Бог дае нам; ідзі і ўчыні так, як ты чуў; і хай будзе дабраславёны наш Пан Езус Хрыстус, Які наставіў цябе на шлях Яго анельскага жыцця».

Пасля гэтага Бернард пайшоў і прадаў усё, што меў. Ён быў вельмі багаты, і з вялікаю радасцю ён раздаў сваё майно ўдовам, сіротам, вязням, кляштарам, лекарням і пілігрымам. І ва ўсім яму разважліва і аддана дапамагаў Святы Францішак.

Здарылася так, што чалавек на імя Сільвестр, бачачы, як Святы Францішак раздае шмат грошай бедным, паміраючы ад сквапнасці, падышоў да яго і сказаў: «Ты замала заплаціў мне за камяні, якія я прадаў табе на аднаўленне касцёла. Цяпер ты маеш грошы. Заплаці мне тое, у чым завінаваціўся».

⁵ Дабравесце паводле Мацвея, 19:21. Тут і далей Біблія цытуецца ў перакладзе Васіля Сёмухі.

⁶ Дабравесце паводле Мацвея, 10: 9–10.

⁷ Дабравесце паводле Мацвея, 16:24.

Святы Францішак быў вельмі здзіўлены гэткай просьбаю, аднак, згодна з заповедзямі пісьма Святога і не жадаючы спрачацца, аддаў грошы Сільвестру, сказаўшы, што калі той захоча, ён дасць яму яшчэ. Сільвестр, задаволены, вярнуўся дадому. Але ўвечары ён разважаў аб сваёй сквапнасці, а таксама аб святасці і духоўным імпэце Святога Францішка. У тую ноч ён убачыў Святога Францішка ў відзежы. Угледзеў ён, нібыта залаты крыж выходзіць з рота Святога Францыска і сягае нябёсаў і шырыцца ад усходу да захаду.

Пасля гэтае відзежы ён раздаў усё, чым валодаў, жабракам, дзеля любові да Пана Бога, і зрабіўся братам-мінарытам. Ён стаў вельмі пабожным і вядомы стаў праз асаблівую ласку ад Пана Бога, Які гаварыў з ім, як сябар гаворыць з сябрам, сведкам чаго часта бываў сам Святы Францішак, як мы ўбачым далей.

Бернард таксама атрымаў ад Пана Бога шчодрую ласку – ён валодаў шчасцем заглыбленай малітвы і сузірання, а Святы Францішак казаў, што Бернард быў годны ўсялякага ўшанавання і што ён заснаваў Ордэн, бо самы быў першы, хто пакінуў свет, раздаўшы ўсё майно сваё бедным служкам Хрыстовым, нічога не пакінуўшы сабе. І вызнанне евангелічнай беднасці аддало яго голым у рукі Укрыжаванага, Якога мы ўсе павінны дабраслаўляць вечно.

Амін.

Раздзел XVI. Як Святы Францішак, даведаўшыся праз Святую Клару і пабожнага брата Сільвестра, што належыць яму прапаведаваць і навярнуць шматлікіх людзей да веры, заснаваў Трэці Ордэн, прапаведаваў птушкам і заклікаў ластавак да цішыні

Пакорлівы слуга Хрыста Святы Францішак неўзабаве пасля яго навяртання, ужо сабраўшы мноства братоў у Ордэн, быў вельмі заклапочаны пытаннем, што яму належыць рабіць. Ці варта яму прысвяціць сябе малітве або прапаведаваць Слова. Дзеля пакоры сваёй, ён не меў высокай думкі пра сябе або пра дабрадзеянасць сваіх малітваў. Жадаючы даведацца пра волю Пана Бога, ён імкнуўся спазнаць яе праз малітвы іншых /.../

І, узяўшы з сабою брата Масэа і брата Аньёла, двух пабожных людзей, ён даверыў сябе провідку Святога Духа, не клапацячыся пра дарогу, куды яму з братамі ісці.

Неўзабаве яны прыбылі ў горад, які называўся Савурніяна, дзе Святы Францішак пачаў прапаведаваць, а перад тым загадаў ластаўкам захоўваць маўчанне, аж пакуль ён не скончыць. І ластаўкі падпарадкоўваліся яго словам.

Ён прапаведаваў з такім імпэтам, што насельнікі горада прагнулі ісці за ім дзеля пабожнага шанавання. Але Святы Францішак не дазволіў ім, сказаўшы: «Не рабіце гэтага, не пакідайце сваіх дамоў. Я скажу вам, што варта рабіць, каб уратаваць свае душы». Гэтак заснаваў ён Трэці Ордэн дзеля збаўлення ўсіх. І пакінуўшы месцічаў вельмі сучаснымі й схільнымі да пакаяння, выйшаў ён з места, і пайшоў убок мястэчка паміж Канае і Бэванье.

І вось, ідучы сваёй дарогай, Святы Францішак узняў вочы і ўбачыў дрэва, на якім размясцілася вялікае мноства птахаў. Вельмі здзіўлены, ён сказаў сваім спадарожнікам: «Пачакайце мяне тут. Я пайду і буду прапаведаваць маім братам птахам».

І выйшаўшы на поле ён пачаў прапаведаваць птахам, а тыя сядзелі на зямлі. І ўсе птахі, што былі на дрэвах, расселіся вакол яго і слухалі, пакуль святы Францыск прапаведаваў ім. І не зляцелі адтуль, аж пакуль ён не даў ім свайго дабраславення.

І брат Масэа пазней распавядаў брату Якубу з Масы, што Святы Францішак хадзіў паміж імі і нават дакранаўся да іх адным і другім крысам убору свайго, і ніводны з іх не зляцеў. Сутнасць казані была гэтак: «Мае браты птахі, вы належыце Пану Богу, вашаму Створцу, і вы павінны пяць Яму хвалу заўсёды і ўсюды, бо Ён даў вам свабоду лётаць паўсюль. І хоць вы не тчэце і не шыецце, Ён дае вам удвая і ўтрая, двючы апрамку вам і вашым дзеткам. Дзве пароды з усіх вас Ён паслаў у Каўчэг Ноеў, каб вы не зніклі са свету. Акрамя таго Ён сілкуе вас, хоць вы ніколі не сееце і не араце. Ён даў вам крыніцы ды рэкі, каб спатоліць вашу смагу, горы й даліны, каб быў вам прытулак, і дрэвы, на якіх вы ладзіце гнёзды вашыя. Бо ваш Створца вельмі любіць вас, адорваючы гэтак шчодро. Асцерагайцеся, браты мае, граху няўдзячнасці і заўсёды імкніцеся аддаваць хвалу Богу».

Калі ён сказаў гэтыя словы, усе птахі адкрылі дзюбы, выцягнулі шыі, расхінулі крылы ды пахілілі галовы да зямлі, імкнучыся сваімі рухамі й спевам выказаць Святому Францішку сваю радасць.

І Святы ўзрадаваўся разам з імі. Ён быў здзіўлены, бачачы такое мноства птахаў, і зачараваны іх разнастайнай прыгажосцю, іх увагай і зычлівасцю, за што і дзякаваў Створцу.

Скончыўшы казань, Святы Францішак здзейсніў знак крыжа і дазволіў птахам адаляецца. І ўсе птахі ўзняліся ў паветра, соладка спяваючы. І следуючы знаку крыжа, здзейсненаму Святым Францішкам, яны падзяліліся на чатыры чарады. Адна паляцела на ўсход, другая адправілася на захад, трэцяя на поўдзень, а чацвёртая на поўнач. Кожная чарада ў палёце сваім спявала цудоўныя песні.

Тое значыла, што гэтак, як Святы Францішак, які нясе Крыж Хрыста, прапаведаваў ім і ахінуў іх знакам, пасля чаго яны разляцеліся на чатыры бакі свету, так і казань пра Крыж, які Езус Хрыстус узнавіў дзеля Святога Францішка, будзе разнесена ім і яго братамі па ўсім свеце і што пакорлівыя браты, падобна да пташкаў, нічым не будуць валодаць у свеце, але ўвесь дарэшты клопат пра жыцці свае давераць Провіду Божаму.

Дзеля славы й хвалы Езуса Хрыста і Яго беднага служкі Францішка. Аман.

Пераклад з італьянскай Лявона Баршчэўскага.

Багародзіца

Найстарэйшы запіс тэксту і мелодыі гімна «Багародзіца» зроблены ў 1407 г. і змешчаны ў зборы лацінскіх казанняў, складзеным Матэвушам з Грохава (цяпер захоўваецца ў Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве). Больш радкоў і крыху іншая мелодыя запісана на некалькі гадоў пазней у Кракаве. Цікава, што першая фіксацыя «Багародзіцы» адбываецца падчас шчыльных палітычных і нават музычных кантактаў князя Вітаўта з тэўтонамі (у 1408 г. крыжакі, падаравалі жонцы Вітаўта Ганне клавікорд нямецкага майстра Ульрыка; а менавіта ў 1407 і 1408 гг. зафіксаваны першыя варыянты «Багародзіцы»).

Варта заўважыць, што аўтар/аўтары гімна «Багародзіца» (да канца XIV ст.) і аўтар першага запісу гімна былі людзьмі розных культур і моў. Абставіны першай фіксацыі «Багародзіцы» ў Польшчы ў 1407 г. пераконваюць, што музыкант, які вырашыў занатаваць гімн, быў знаёмы з яго рознымі варыянтамі. Ён зрабіў сваю аўтарскую версію, насыціўшы яе лінгвістычнымі «непаслядоўнасцямі».

Найстарэйшы беларускі тэкст «Багародзіцы» (вядомы на цяперашні час) змешчаны ў пачатку Статута ВКЛ 1529 г., дзе гэты гімн мае назву «Песнь а вялебнай дзявіцы панне Марыі». Некаторыя сучасныя даследчыкі заўважылі ў гімне «Багародзіца» пэўную нязгоднасць з каталіцкай дактрынай, з'явіліся нават спробы пераноснага прачытання загаднага матыву «адпусці нам» як «зрабі Яго да нас прыхільным». Характэрна, што ў першых радках «змяное» імя Марыя пастаўлена на самым канцы, хоць большасць лацінскіх марыйных гімнаў менавіта з яго пачынаюцца.

Адзін з самых вядомых польскіх даследчыкаў «Багародзіцы» Раман Мазуркевіч прыйшоў да высновы, што размовы аб напісанні літаратурнага падмурка гэтага гімна польскім аўтарам гучаць вельмі неверагодна на тле невысокага ўзроўня польскай літаратуры XIII ст. Іншыя гісторыкі таксама адзначалі, што паэтычнасць «Багародзіцы» моцна перавышае ўзровень тагачаснай польскай паэзіі. Раман Мазуркевіч адмыслова адзначаў падабенства ідэй заступніцтва Марыі і Яна Хрысціцеля ў гімне «Багародзіца» з ідэнтычнымі матывамі ў Казаннях Кірыла Тураўскага. Вядома, што Кірыл Тураўскі быў бліскучым паэтам-гімнаграфам, за што ўжо сваімі сучаснікамі быў названы «другім Іаанам Златавустам». Кірыла Тураўскі – найбуйнейшы паэт усходняй Еўропы другой паловы XII ст. У яго «Слове ў нядзелю кветную», «Слове на Сабор» і «Слове на Антыпасху» мы знаходзім падобную да гімна «Багародзіца» лексіку: «гаспадзін», «жывот вечны», «бласлаўлення дзеля», «прасіце нашым душам адпусту грахоў», «и прочее лето живота нашего».

У сваю чаргу, Эдмунд Катарскі звярнуў увагу на сувязь зместу першых слупкоў з візантыйскай іканаграфіяй, а мовы твору са стара-царкоўна-славянскімі і ўсходнееўрапейскімі ўплывамі. І сапраўды, ва ўсходнеславянскай літаратуры знаходзім шматлікія непасрэдня аналогіі і літаральныя супадзенні з тэкстам «Багародзіцы». Лексічныя і сюжэтныя аналогіі з гімнам «Багародзіца» сустракаем у «Слове пра закон і ласку» (XI ст.), у двух апошніх абзацах «Сказання пра Барыса і Глеба» (XI ст.), у «Жыцці Феадосія Пячорскага» (XII ст.), у «Хаджэнні Ігумена Данііла» (XII ст.), у «Аповесці пра Меркурыя Смаленскага» (XIII ст.).

Звернем таксама ўвагу на дзейнасць Ефрасінні Полацкай і прысвечанае ёй «Жыццё Еўфрасінні Полацкай» (XII–XIII стст.). У апошнім ўрыўку «Жыцця» чытаем зварот па заступніцтва да святой Ефрасінні, які вельмі нагадвае зварот да Марыі ў гімне «Багародзіца»: «Но, о преблаженная невеста Христа Бога нашего! Молися к Богу о стаде своем, еже еси совокупила о Христе...». Праз усё жыццё Ефрасіння імкнулася наследаваць жыццё Марыі, і аўтар «Жыцця», аналагічна гімну «Багародзіца», звяртаецца да Ефрасінні, як да заступніцы перад Богам. Больш за тое, аўтар «Жыцця» ў адным з урыўкаў укладае ў вусны Ефрасінні словы Марыі: «Она же, поклонившись, рече: «Аминь. Буди мне по глаголу твоему, владыко святой». Гэта тыя словы, якія адказала Марыя архангелу Гаўрыілу, калі той прынёс вестку (Лк., 1:38).

Матывы гімна «Багародзіца» мы сустракаем таксама і ў перакладной старабеларускай літаратуры. Аналогіі з гэтым гімнам мае твор «Пакуты Хрыста» (канец XV ст.): «О сыну мой наймілейшы, узнай бедную матку сваю а выслухай малитвы маея, слушаець бо на сына выслухаці маткі апушчанае⁸! Выслухай мя, прашу ця... О сыну наймілейшы, о прасла[с]ны нараджэнча! Малітвы беднае матухны прыймі. П[ера]стан[ь] ныне матцы быці акруцен и цвёрд, іж быў есі усен[ь]кім усягды міласціў».

Аналогіі з гімнам налогіі з гімнам «Багародзіца» таксама знаходзім у прадмове Францішка Скарыны да Кнігі Ісуса Сірахава і эпіграме Скарыны да Кнігі Іова. У прадмовах да кніг «Акафист Богородице» і «Канон Богородице» (абедзве выдадзены ў Вільні каля 1522 г.) Скарына выяўляе не толькі лексічнае падабенства з гімнам «Багародзіца», але і дае ўскосныя звесткі пра яго спяванне: «Канон благодарствен Прстей Богородици. Ему же краегранее сее сицево...». Вельмі моцнае падабенства з тэкстам «Багародзіцы» мае малітва-зварот да Божай Маці ў «Песні пра зубра» Мікалая Гусоўскага 1523 г. У ананімнай паэме «Лямант на смерць Лявонця Карповіча» (пачатак XVII ст.) назіраецца падабенства лексікі і матываў з гімнам «Багародзіца», а таксама матыву Дэісуса. Матывы «Багародзіцы» сустракаем і ў славутым «Дыярыушы» Афанасія Філіповіча (1647 г.). Можна бачыць уплыў «Багародзіцы» на паэтыку творчасці Андрэя Рымшы, Сімяона Полацкага і іншых беларускіх творцаў.

(Паводле Змітра Сасноўскага.)

Песня а вялебнай дзявіцы панне Марыі («Багародзіца», XIII–XVI ст.)

Багародзіца, дзявіца,
Багаславена Марыя,
Ў Твайго Сына,
Гаспадзіна,
Зволена Марыя,
Зычы ж нам,
Спусці⁹ нам.
Кірые элейсан!¹⁰

Твайго Сына Хрысціцеля,
Збавіцеля,
Услыш г[а]лосы.

⁸ Пакінутай (ст.-бел.).

⁹ Адпусці (ст.-польск.)

¹⁰ Божа, змілуйся! (грэцк.).

Напоўні ж мыслі чалавечы.
Слыш¹¹ малітвы,
Як жа мы
Просімы:
Дай на свеце
Збожны прэбыт¹²,
Па жываце
Райскі пабыт.
Кірые элейсан!

Нарадзіўся для нас
Сын Божы:
У то веруй,
Ч[а]лавеча кожды,
Іж Пан Бог
Праз свой труд
Уцяў д'яблу строжа¹³.

Прыдаў нам зд[а]роўя вечнага,
Старосту¹⁴ скаваў пякельнага,
Пад'яў, спамянуў
Ч[а]лавека первага,
Ён жа труды цярпеў,
За няверна
яму ж быць не п[е]растаў,
За смерна¹⁵
алі ж сам Бог
з мёртвых устаў.

Адаме, ты Божы кмецю¹⁶,
ты сядзіш у Бога,
вечна дамесці¹⁷,
нас, сваіх дзеці,
дай нам Бога відзеці.
У радасці, у міласці дамесці
нас, сваіх дзеці,
гдзе кралююць ангелы,
там відзенне Тварца

¹¹ Чуй (ст.-польск.).

¹² Заможнае знаходжанне (ст.-польск.).

¹³ Суро́ва (ст.-польск.).

¹⁴ Уладара.

¹⁵ Смірна.

¹⁶ Парабак (ст.-бел.).

¹⁷ Пасялі, размясці (ст.-бел.).

ангельскага стальца,
там ся нам з'явіла
д'ябла патапенне¹⁸.

Ні срэбрам, ні злотам
нас д'яблу адкупіў
сваёй моцай заступіў
цябе дзеля, ч[а]лавеча, даў Бог
прак[а]лоці сабе бок,
раньш ногі абé¹⁹,
кроў святу
сваю праліў
на збавенне табе.

Веруй у то, ч[а]лавеча,
іж Езус Хрыстус правы
цярпеў за нас раны,
сваю святу кроў
праліў за нас, хрысцьяны.
А душы а грэшнай
Пан Бог есць меў,
ад д'яблаў яе адыймаў.
Гдзе ж то Сам кралюе,
там яе сабе прыймуе.

Юж²⁰ нам час, гадзіна
грахоў ся каяці,
Пану Богу чэсць хвалу даці,
са ўшысткімі²¹ сіламі
Езу Хрыста мілаваці.

Марыя-дзявіца,
грэшным уцяшніца,
дай нам у небе відзеці
свайго Сына ліца.
Марыя, матка Божая,
прасі ж Сына свайго,
абы нас дамясціў
к[а]ралеўства нябескага,
ва ўшысцы святы

¹⁸ Згуба, асуджэнне (ст.-бел.).

¹⁹ Г. зн. абедзве.

²⁰ Ужо (польск.).

²¹ Усімі (польск.).

просьце²² нас, грэшных:
спраможце, быхам²³ з вамі быў, лілі,
Езу Хрыста хвалілі,
Ён жа нас дамясціў,
Езу Хрысце,
быхам з Табою былі,
гдзе ж там
ся нам радуюць
ушыткі²⁴ святы сілы.
Амін, амін, амін, амін,
амін, амін, така Божа,
дай, быхам пашлі
ўшыткі ў рай,
гдзе к[а]ралююць ангелы.
Амін.

Старабеларускае Жыццё святога Аляксея

З другой паловы XV ст. разнастайныя жыцці пачынаюць перакладацца і на старабеларускую мову. Адным з найбольш ранніх узораў падобнай літаратуры з'яўляецца «Жыццё Аляксея, чалавека Божага», надзвычай папулярнае у Заходняй Еўропе з даўніх часоў. Прыкладна ў X ст. у Візантыі помнік набывае рысы царкоўнага жыццяпісу і як «Житие Алексия, человека Божия» даволі рана набывае вядомасць у старажытнай Русі (у Беларусі распаўсюджваецца ад XI ст). У XV ст. быў зроблены новы пераклад, гэтым разам непасрэдна з лацінскага тэксту Залатой легенды (*Legenda aurea*) Якапа дэ Варагіна з прыцягненнем чэшскіх рукапісных крыніц. Так склаўся ўласна беларускі рэгіянальны варыянт Жыцця, якое захавалася ў спісах XV–XVII стст.

(Паводле Алеся Бразгунова.)

²² Прасіце (ст.-польск.).

²³ Каб мы (ст.-слав.).

²⁴ Усе (ст.-польск.).

Жыццё Аляксея, чалавека Божага

(старабеларуская версія XV ст., урыўкі)

Святы Аляксей быў сын Еўфіміяна, мужа, прашляхетнага рымляніна ў дому цэсарскім первы, прад каторым тры тысячы дзяцей стаяла, каторыя снурамі залатымі перапаясваліся а ў руб'е шаўковае аблачыліся. А той Еўфіміян быў вельмі міласэрны. А на кажную дніну ў яго даму тры сталы ўбогім, сіротам, пельгрымам і ўдовам пастаўліваны, каторым жа можна служыў.

Яго ж жана іменем Агглаяс таго ж закону і таго ж вумыслу была /.../ Да калі ж сына не дзяржалі, але на малітвы іх Пан Бог іх сынам абдарыў. А яны потым у чыстаце жыцці сабе ўкрапілі.

І прышла ноч, у каторую і з аблюбеніцаю прыняў маўчачыя таямніцы. Тады той святы маладзец аблюбеніцу сваю Божае баязні навучаці пачаў /.../ потым пярсцеенец свій залаты і занкел²⁵ паясовы, каторым ся апаясаваў, ёй хаваці падаў, ракучы²⁶: «Прымі тое, а хавай, дакуль Богу любя будзець».

Потым, узяўшы, на мора паступіў, ўступіўшы ў суд[на], прышоў ла Лаадацыі. А адтоля прыходшы да Едысы, места сырыйскага, прышоў, гдзе вобраз нашага Езу Хрыста, не чалавечым дзелама удзеланы²⁷, дзяржаў ёсць. Там, прыходшы, усё што із сабою, быў прынёс, убогім раздаў, а рубіё калечы абаолкшы і з інымі ўбогімі ў прысенку Маткі Божае сядзеці пачаў. А міластыню, што яму ся відзела сабе з дастаткам²⁸, то ў сябе дзяржаў, а іную іным убогім раздаваў.

Тагды аец, атыйсцю сына свайго ўздыхаючы, па старанам усяго света слугі свае паслаў, каторыя бы яго пільна іскалі; з каторых жа, калі некаторыя да места Едысы прыходзілі ад яго, былі пазнаны. Але яны яго нікак не пазналі. Яму із інымі ўбогімі міластыню падавалі, каторую ён узяўшы, дзякаваў Богу, ракучы: «Дзякую Табе, Пане Езу Хрысце, Каторы мі ад слуг маіх міластыню ўзяці ізрадзіў есі²⁹».

Вярнуліся слугі, паведалі, і жа нігдзе не можаць знайдзен быці. А матка яго ад дня яго атыйсця мех на памосце ўместа пасцелі сабе слала да, працуціўшыся, жалабліва галасы давала, ракучы: «Тут усягды ў плачу мяшкаці³⁰ буду апяць, алі³¹ ж сына свайго меці буду». А нявестка да свёкра ракла: «Учую лі я што аб маём аблюбенцу найсласнейшым? Как сінагордліца³² адзіная з табою тут мяшкаці буду?»

²⁵ Спражка.

²⁶ Дзеяслоў «ракці» перакладаецца на сучасную мову як «гаварыць, казаць» (прошлы час: «рэк[л], ракла, раклі»).

²⁷ Маецца на ўвазе Турынская плашчаніца.

²⁸ Якая ўяўлялася яму дастатковай для сябе.

²⁹ Тут: Ты прадвызначыў.

³⁰ Жыць.

³¹ Альбо.

³² Галубка.

А калі ж Аляксей у прысенку Маткі Божае за сямнаццаць лет на Божай службе мяшкаў уставічна³³, тагды вобраз Панны Марыі, каторы там быў, сторажу царкоўнаму рэкл: «Упусці чалавека Божага, бо дастоен ёсць Каралеўства Нябеснага, а Дух Божы адпачываець над ім, бо малітва яго, как закурэнне кадзільнае, прад аблічча Божае ўступуець». Да калі стораж не ведаў, а каком бы чалавецы вобраз гаварыў, апяць яму рэкл: «Той, каторы вонках ядзіць у прысенку царкоўным. Той ёсць». Тагды стораж бардзей вышаў /.../.

³³ Няспынна, пастаянна.

3 ЛІТАРАТУРЫ РЭНЕСАНСУ

Ян Каханоўскі (1530–1584)

Ян Каханоўскі (Jan Kochanowski) нарадзіўся ў 1530 г. у Сычыне, памёр у 1584 г. ад сардэчнага прыступу ў Любліне. Ён жыў у эпоху Адраджэння, быў вядомым паэтам, драматургам і перакладчыкам. Паходзіў са шляхецкай сям’і сярэдняга адстатку. Атрымаў адукацыю ў Кракаўскай акадэміі, у Падуі і Каралюцы (Кёнігсбергу). Валодаў шырокімі ведамі пра старажытную літаратуру, асабліва грэцкую, і гісторыю. Быў сакратаром пры двары караля Жыгімонта Аўгуста. Сур’ёзна цікавіўся палітыкай. Каханоўскі суправаджаў караля падчас падпісання Акта Люблінскай уніі (1569 г.). Быў пасвечаны ў духоўны сан і стаў парафіяльным святаром. Аднак пазней ён адмовіўся ад гэтага сану і ўзяў шлюб з Даротай Падлядоўскай, з якой пасяліўся ў Чарналесі. Сямейнае шчасце было парушана смерцю іх дачок: Уршулі і Ганны. Гэтая жыццёвая трагедыя дала штуршок напісанню яго знакамітых «Трэнаў» (1580).

Ян Каханоўскі напісаў больш за 300 фрашак, у якіх апісвае тэмы з штодзённага жыцця звычайных людзей. Стварыў таксама польскую версію псалмаў («Давідаў Псалтыр», 1579). Напісаў першую польскую драму «Адмова грэцкім пасланцам» (1578). Творы Яна з Чарналесся ўзбагацілі польскую літаратуру новымі літаратурнымі жанрамі, што спрыяла станаўленню сучаснай польскай мовы.

Паэзія Яна Каханоўскага яшчэ пры жыцці пісьменніка была вядомай у Вялікім княстве Літоўскім. Гімн «Чаго хочаш ад нас, Пане...» (1563), быў надрукаваны ў Нясвіжскай друкарні. Жыццёвыя рэаліі ўзноўлены пісьменнікам у творы «Узяцце Полацка» (1580), а таксама ў вершах, прысвечаных вялікалітоўскім магнатам Мікалаю Радзівілу-«Чорнаму», яго жонцы Эльжбеце, Крыштафу Радзівілу-«Перуну».

З фрашак

Фанабэрлівы

Як добра, што любіць мяне, мой мілы,
Не маеш ні амбіцый ты, ні сілы,
Паколькі й за тваё сяброўства біцца
Не маю я ні сілы, ні амбіцый.

Ганне

Як не заўважыла, хто пабляднеў адразу,
Хто, разгубіўшыся, не змог дакончыць фразу,
Не можа есці й піць, – то невядома Ганне,
Хто праз яе красу канае ад каханья.

Да пані

Так шмат прызнасці ў вас бачу й хараства я,
Ажно гляджу на вас – і песень прыбывае,
А што спяваю іх гучней за салаўя,
Дык гэта ваша заслуга, не мая.

Няшчырай

Хочаш мяне – скажы «так», а не хочаш –
скажы мне, што «не»,
Бо ад какецтва няшчырага вушы завялі ў мяне.

Пабожнай

Калі ты не грашыш, як пра цябе зласловяць,
Скажы, чаму штодня ты бегаеш на споведзь?

Якубу

З маіх кароткіх фрашак кпіш дарма.
Якія ёсць. Тваіх – зусім няма.

Пра ліпу

Ці бачыш, як мая, зялёная й густая,
Лістота звяла ўся і хутка аблятае?
І што ж, ты думаеш, прычынаю бяды?

Сцюдзёныя вятры ці злыя халады?
Усеўся графаман свае чытаць мне творы.
...І за лістом лісток жаўцеў і падаў, хворы.

Пераклад з польскай Андрэя Хадановіча.

3 песняў

Так раскошы мы рады –
Служкам, пане, загадвай,
Хай на стол пададуць, прынясуць добры трунак,
Возьмуць гуслі ці лютню, зайграюць на струнах.
Хто цяпер адгадае,
Што нас заўтра чакае?
Прышласць Бог толькі знае, і смяецца ён з неба,
Як бярэ сабе ў голаў хтось болей, чым трэба.
Шчодры будзь з тым, што маеш,
Ну, а з тым, што ўтрымаеш,
Хай Фартуна ці так, ці інакш разбярэцца:
Вырак ейны чакаць нам адно застаецца.
Хто стаяў, можа ўпасці
У Фартуны ў няшчасці;
Ну, а іншы, хто быў у яе пад нагамі,
Паглядзі – ён адкрыта ўжо грэбуе намі.
На тым свеце нязбыўна
Ўсё складаецца дзіўна:
Хтосьці – розум, як трэба, ужыць імкнучыся –
Сам памрэ, а не зможа таго дамагчыся.
І пра тое, што вечна,
Дбаць нам *тут* – недарэчна.
Мы, смяротныя, мусім выконваць старанна,
Што здаўна Боскім Провідам наканавана.
Той не згубіцца ў змроку,
У каго досыць клёку
Быць трывалым, ва ўсім памяркоўным заўсёды,
Успрымаць з разуменнем і ўцехі, й нягоды.
Прагну шчасця зямнога –
Дый таго не замнога.
Што здабыў я – аддам, нават без шкадавання:
Прагну прыстані ціхай, спакою, адхлання.
Я не буду панура –
Як нахопіцца бура,

Ў ветразь моцна б'ючы – перад крыжам уклечваць,
Каб заморскі тавар не прапаў, толькі енчыць...
Я між скалаў, ці збоку,
Адшукаю пратоку,
А пасля – праплыву з сэрцам, радасці поўным,
Між няўрымслівых хваляў сваім сціплым чоўнам.

Павінен быў пазбыцца сумневаў даўно ты,
Што зайздрасць – спадарожнік любой людской цноты:
Яна за ёй вандруе, як цень непазбыўны;
Ідзе няспынна следам, і тое не дзіўна:
Не можа зайздрасць нават зірнуць цноце ў вочы,
Бядуе, калі нехта вышэй яе скочыў...
І як ён толькі ўбачыць фартуны няўмольнасць,
Сваю прыпіша іншым імгненна няздольнасць.
Ды той, хто карыснае нешта стварыў дзе
Для іншых – хай не будзе на іх ён у крыўдзе.
Калі не зразуметы – быць мусіць пачуты,
Хоць нехта б выплёўваў бязмерна атруты!
Бо цноце (гэткай шчодрай) не ўчыніцца шкоды:
Ёй ні хвалы не трэба, ані ўзнагароды.
Сабе ж і ўзнагарода яна, й абарона;
Яна – у прыгажосці, нічым не замгленай.
Таму і шлях, вядома, пратораны ў неба,
Айчыне хто адданы. І верыць нам трэба,
Што зайздрасць заслабая прад воляю Божай,
А цнота сваё месца заўжды знайсці зможа.

Што з тых бясед нам і нашто нам тая
Драбніца срэбная ці залатая?
І тая, што квітнее позна, ружа,
Не трэба дужа.
Паўсюль расце – й мне даспадобы – мята;
Калі сябрына бавіцца заўзята,
Дасціпнасць робіцца яшчэ магутней
Пад гранне лютні.
О лютня, ты ў нас весялосць абудзіш,
Пачнём мы гарачыцца – ты астудзіш:
Змякчыш ты сэрца – граннем тым прыемным –
Багам падземным.

Зусім не варты гэты свет даверу,
Каб на яго разумны мог у меру
Пакласціся ды звязваў спадзяванні
З тым, што ён больш ці менш трывалым стане.
Ці хто б наогул заплаціў хоць шэлег
За гэтае жыццё? Ты возьмеш келіх,
Да рота паднясеш, наставіш губы –
І праз імгненне выб'юць табе зубы!
Мяняцца мора аніколі не пакіне:
Вада ўздымаецца ўгару з глыбіняў.
Хвіліны прамінуць – і вал высокі
Уздымецца раптоўна пад аблокі.
А мой гадзіннік – цнота: ўказваць хоча
Шлях да ўстрымання – не час дня ці ночы.
Хай свет Пратэевых пачвараў³⁴ повен –
З дарогі не саб'юць яны мой човен.

З трэнаў

ТРЭН ІХ

Калі б, о мудрасць, я купіў цябе за грошы,
Бо, кажучь нам, што ты даеш такой раскошы
І можаш засмучонага зрабіць вясёлым,
Любога чалавека ўраз зрабіць анёлам,
Якому не вядомыя боль ды маркота,
Якога не даймаюць страх або турбота.
Прымаеш чалавечы клопат ты за жарты:
І шчасце, й жаль... А смерць, а скон зусім не варты
Тваёй увагі: ты кпіш з болю ў чалавеку:
Заўжды ты непахісная, нязрушная ад веку.
Ні золата, ні скарбаў тут табе не трэба –
Адно каб задаволіць звыклых патрэбы.
І вокам пільным выглядаеш, нестамлёным
Любога бедака пад дахам залачоным,
Бяднейшым не зайздросціш ты нізвання –
Адно тваіх хай слухаюцца павучанняў.
Я нешчаслівы, бо паходжу з той эпохі,
Калі ўсе прагнулі ў твае патрапіць лёхі.

³⁴ Пратэй, паводле грэцкіх міфаў, пасвіў цюленяў марскога ўладара Пасейдона.

Я да апошняе прыступкі быў памкнуўся,
А ўміг адрынута, ў натоўпе апынуўся.

ТРЭН X

Уршуля, мая ўцеха, дзе цяпер ты, дзе ты?
Ў які край падалася, у які бок свету?
Ці ў трэція нябёсы ўзнеслася над намі,
У сонме ўжо анёлкаў там, у вышняй браме?
Ці ўжо ў раі ты? Ці на астравах шчаслівых?
Ці ў чоўне ты ў Харона? Ці між вод журлівых
Плынеш ты й п'еш вадзіцу з забыцця крыніцы,
Каб памяці пра плач мой на зямлі пазбыцца?
Ці, думкі скінуўшы й зямную абалонку,
Ты ў пёрках салаўя цяпер спяваеш звонка?
А можа, ты ў чыстцы змываеш плямку з цела,
Што раптам на табе там недзе ацалела?
Ці ў свет сышла, ў якім была да нараджэння
І да таго, як мне прынесла засмучэнне?
Дзе б ні была ты, май паблажлівасць і літасць,
А як не можаш так ты, праз сваю адкрытасць,
То злітуйся хаця б над доляю маёю –
З'явіся прада мной хоць сном, хоць бляклай мрояй.

ТРЭН XI

«Цнота ўся – гэта жарт», – Брут прамаўляў разбіты.
Жарт, гэта – праўда, жарт, як тут ні паглядзі ты!
Што займеў той, хто жыў вераю, без заганы?
Хто дабрыней сваёй быў калі ўратаваны?
Злыдню так проста ўсе справы змяшаць людскія:
Не разбірае ён, добрыя дзе ці злыя.
Дзе ён дыхне, і хлус, і чалавек сумленны
Згіне навечна ў тым подыху, несумненна.
Мы ж удаём, што мы мудрыя ўсе дарэшты,
Пыха нам не дае сутнае бачыць нешта.
Позірк скіроўваць свій звыкліся мы ў нябёсы,
Боскага там шукаць, марна адгадаць лёсы...
Трапілі мы ў палон лёткіх, няўлоўных сненняў:
З'являцца нам яны ў выглядзе кволых ценяў.
Жаль мой, чаму зрабіў ты мяне нецвярозым,
Ці я ўжо страчу ўсё – ўцехі жыцця ды розум?

ТРЭН XIX, або Сон

Ні прыснудць на хвілю даць скруха не схацела,
Ні спачыць хоць трохі натомянаму целу.
Сон змог на гадзіну на досвітку патрапіць
Крыламі сваімі яшчэ мяне аблапіць.
Акурат тады мне з'явілася матуля:
На руках у маці была мая Уршуля,
Што прыйшла як быццам па пацерку да таты,
Толькі ўстаўшы з ложка тым ранкам яснаватым –
Белая сукенка, заплечныя коскі,
Цень усмешкі лёгкай, тварык пекны, боскі...
Я гляджу, што будзе, аж маці тут пытае:
«Ян, ты спіш? Ці скруха цябе даймае тая?..»
Я ўздыхнуў глыбока й ачомаўся нібыта,
А яна, змаўчаўшы, тут кажа: «Ты прыбіты
«Плачам сваім гэткім. І гэты плач, мой сыне,
Ў край мяне прывёў ваш з далёкай далячыні.
Горкіх слёз патокі тваіх да тога свету
Дацяклі, да тайнаў нязведанага краю –
Вось таму дачушку тваю я тут трымаю?
Каб ты мог суцішыць сваю маркоту гэту,
Што ў табе так моцна здароўе падрывае,
Пазбаўляе сілаў; вось так бывае з кнотам:
Ад яго нічога не застаецца потым...
Ці ўжо завядзёнка тут ёсць у вас такая,
Што для вас нішто мы, ўсе мёртвыя, не значым,
Бо, маўляў, ніколі мы сонца ўжо не ўбачым?
Мы ж жывём, паверце, жыццём тут багацейшым:
Дух заўжды за цела і быў, і ёсць важнейшым.
Прах стаецца прахам, а дух, што йдзе ад неба,
Хіба ён загіне? Табе ж паверыць трэба,
Свой пазбыўшы смутак, што тут яна жывая,
Тут жыве Уршулька – хіба што намякае
Выглядам, каб вока смяротнага пазнала:
Вось жа Мілавіцай цяпер яна заззяла
Між анёлкаў слаўных і векавечных духаў,
А яе малітваў няхай бы ты паслухаў –
За бацькоў любімых. Яна маліцца ўмела
З вамі, хоць і словаў яшчэ не разумела.
Скруха твая, можа, з таго, што абарваны
Шлях яе жыццёвы, а ёю не спазнаны
Радасці зямныя? Ды марныя яны ўсе,
Марны шал раскошы, які такім зрабіўся,
Што ў ім скрухі болей і болей засмучэння,

Як сабе ўяўляў бы ты кожнае імгненне.
А ці ж меў уцехі ты ад дачкі так многа,
Каб яе да шчасця прыраўняць такога,
Што магло б патолу даць тваім турботам?
Не даеш адказу? То зразумееш потым:
Вось, твая дачушка, што ты любіў аддана,
Свет пакінуць гэты павінна была рана,
Бо сышла ў нябёсы яна не ад дабротаў –
Ад тугі ды жалю, ад бяды й турботаў:
Іх так шмат на свеце, што нам здаецца ясным
І прымальным нават у свеце тым дачасным.
Мы не адчуваем таго ўсяго належна,
Бо баімся нейкай мы здрады непазбежнай.
Што тут плакаць? Хіба яна не заслужыла
Божай ласкі, хіба пасагам не купіла,
Што не чула брыдкіх слоў і што ніколі,
Дзетак нараджаўшы, спазнаць не мела болю?
Ці таго, што колісь перажывала маці:
Ці ў труну пакласці, ці даць жыццё дзіцяці?
Вось такія вашы на свеце насалоды,
Вашы тыя ўцехі! А ў небе вам заўсёды
Будзе шмат раскошы, прыемнасці адвечнай,
Радасці аквітнай і вольнасці бяспечнай.
Тут няма турботаў, і жылы рваць не трэба;
Ні нягод не знае, ані няшчасцяў неба.
Ні хвароб ніякіх, ні старасці пагрозы
Тут няма – і смерцяў не ўзгадуюць слёзы.
Вечнае жыццё ў нас і вечная сябрына;
Ведаем мы добра, ў чым існага прычына.
Сонца побач ззяе нам, і дзень смяецца –
Месцейка для ночы зусім не застаецца.
Бачым веліч Творцы, якую не зыначыць,
Ды якой ніколі вам на зямлі не ўбачыць.
Тут пра Часу вечнасць раздумваць трэба, сыне –
Да раскошаў цяга хай розум твой пакіне.
Ўсю любоў спазнаў ты, ўсё, што вядома свету –
Больш істотных рэчаў спазнаць пастаў за мэту.
У тваёй дачушкі (павер мне) лёс шчаслівы:
Бо яна ў дарогу збірала ўсё рупліва.
Першы раз у мора выходзяць так ад веку:
Лепш вярнуцца, лічаць – як бачаць небяспеку.
Хто ж неасцярожны, той ветразі наставіць
...І сябе пагрозаў не здолее пазбавіць:
Хто скалее ў моры, хто з голаду загіне,

Лёс такога рэдка сярод жывых пакіне.
Смерць жа сілу мае над кожным чалавекам:
Некалі й Сібілу сваім здалела векам³⁵.
Вось, твая дачушка ад будучых нягодаў
Так засцераглася, ад бед і перашкодаў.
Іншыя ж звычайна бацькоў перажываюць
...І сірочай долі пасля не пазбягаюць.
Ці дзяўчыну замуж як выпхнуць абы з дому,
А каму маёмасць адыдзе – невядома...
Шмат на свеце гвалту ад чужакоў бывае –
Ад сваіх пагроза таксама немалая.
У паганцаў нехта, на службе, у няволі:
Смерць яго чакае і – анічога болей.
Гэтага баяцца дачушцы ўжо не трэба:
Да сябе малую ўзяло навечна Неба;
Ані засмучэнні ёй не спанатраць памяць,
Ані грэх найменшы дзяўчынку не запляміць.
Сын, не сумнявайся: усё ў яе памысна;
Каб яе аплакваць, няма прычыны існай.
Лепш звярні увагу ты на сваю віноўнасць
І ў сабе ўмацоўвай развагу й памяркоўнасць.
Будзь сваім пачуццям уладаром і панам
Хоць сябе й адчуў бы заўжды для ўцех абраным.
З нараджэння людзі – у вечнай небяспецы:
Бачаць у прыгодах свій сэнс жыцця, здаецца.
Цяжка супраць ліха, яно заўжды спакусіць –
Той, аднак, хто хоча, заўжды ўтрымацца мусіць.
І калі цяжар ёсць аднолькавы, мой сыне,
То чаму найбольш ты трываць яго павінен?
Як і ты, дачушка на свет прыйшла смяротнай –
Смерць яе не стала больш ці менш гаротнай:
Колькі жыць мы маем, прадвызначана лёсам,
І не запырэчым у гэтым мы нябёсам.
З выракам няпроста нам разабрацца Божым:
Лепш, калі мы ўсё-ткі Яму патрафіць зможам.
Марныя тут слёзы; калі душа зляцела
Ў вырай, не чакайма яе вяртання ў цела.
Шчасця ў вас не здольны ўсё ж чалавек знаходзіць –
Можа вельмі лёгка адно сабе нашкодзіць.
Часам жа бывае: ты нават і не ўбачыў,
Як цябе наведваць ізноў пачнуць удачы.
Ёсць гульня Фартуны, мой наймілейшы сыне –

³⁵ Рымская прарочыца Сібіла (Сівіла) нібыта жыла тысячу гадоў і валодала дарам прароцтва.

То й не скардзся, як штось ці прападзе, ці згіне.
Ўдзячны будзь за тое, што засталася нешта:
Ліха ж... яно можа ўсё вынішчыць дарэшты.
Ты б трымацца правіл тых, што існуюць, мусіў –
Не даваць у сэрца прабрацца ўпадку, скрусе.
Цешся, як пазбег ты нядобрае прыгоды:
Тое ўсё прыбытак, што не прынесла шкоды.
Ўрэшце, тая страта ўва што ператварыла
Ўсё, дзеля чаго ты рваў жылы, траціў сілы,
З кнігамі праседзеў гадоў так шмат цікавых,
Забываў над імі ты аб зямных забавах?
Зараз плод бы песціць, зашчэплены табою,
І дрыжаць над гэтай істоткаю слабою...
Іншых у падобнай ты суцяшаў прыгодзе –
Ці ты б больш уважны быў пры такой нагодзе?
Лекуйся сам, Майстра³⁶. Час – ён лекар строгі,
А таму, хто збіўся быў з простае дарогі,
Ўжо чакаць не варта і добрай міны строіць:
Клёк – адзіны лекар, а іншае – час гоіць.
Час прадказваць цяжка, ўсіх ён здзіўляць умее:
Свежых дасць нагод ён ці ўзрадаваць паспее...
Прошлага не ўзгадваць, а ў будучыню зрокам
Углядацца пільна – то ёсць яго зарокам.
Гэтак ці іначай, а нешта неяк будзе –
Сэрца знайсці мусіць патоллю ў тым прысудзе.
Сын, таго трымайся, а розныя ўсе рэчы –
Добрыя ці злыя – ўспрымай па-чалавечы».
Знікла маці. Ўстаў я, падумаўшы: цікава,
Сон то быў напраўду, а можа, ўсё-ткі ява?

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

Адмова грэцкім пасланцам

Паказана на театры перад ягамосцю каралём і яямосцю каралевай ва Уяздаве каля Варшавы дня 12 студзеня года Божскага 1578-га. На фэсце ў ягамосці пана Замойскага, у той час падканцлера, а потым канцлера і вялікага гетмана кароннага.

Да таго ж ягамосця пана канцлера і гетмана кароннага

ПРАДМОВА

³⁶ Тут намёк на біблейнае выслоўе: “Лекару! ацалі самога сябе” (Лк., 4:23. *Пераклад В.Сёмухі*).

Учора толькі мне аддалі абодва лісты, якія В[аша] м[іласць] пісала мне датычна маёй трагедыі. Паколькі ж перад тым я не ведаў пра тых лісты, то я меркаваў, што з прычыны занятасці ў гэтым часе, не надта трэба было займацца маёй трагедыяй, а хутчэй, яна павінна была застацца ў мяне на паяданне молі або на аптэчныя скруткі. Калі ж я прачытаў лісты В. м., то не меў часу, каб нешта напраўляць, бо ўвесь яго мусіў *inumere*³⁷ на перапісанне. *Quidquid id est*³⁸, а бачу, што тым смялей я дасылаю – і В. м. гэта бачыце – вам блазнуту, паколькі вам ужо апавядаў, што гэта не мелася быць *ad ammussim*³⁹, бо майстар я не ў гэтай справе. Іншыя рэчы таксама не для вушэй нашых. *Inter caetera*⁴⁰ там тры хары, а трэцт як бы грэцкія хары дакарае, бо яны маюць ужо асобны характар што да гэтага, і я не ведаю, як гэта будзе гучаць на польскай мове. Але няхай В. м. будзе *arbitrium*⁴¹ у тым, або нават і ва ўсім. Быў бы я вельмі рады, калі б сам я *praesens*⁴² Вашай міласці сваю службу ахвяраваў, але гэтага мне кепскае здароўе рабіць не дасць. Неахвотна я затрымаўся б з пераездам, калі б мой *salus*⁴³ гэта дазволіў. Таму аддаю сябе ласцы В. м. майму шаноўнаму пану. Дадзена ў Чарналесці дня дваццаць другога снежня году Божага 1577-га.

АСОБЫ

Антэнор
Аляксандр, якога называюць і Парысам
Алена
Старая пані
Парысаў пасланец
Уліс і Менелай – грэцкія пасланцы
Прыям, траянскі цар
Касандра
Камандзір
Вязень
Хор траянскіх паннаў

Дзеянне адбываецца ў Троі.

Антэнор [адзін].
Так думаў я й пра што казаў уголас,
Што крыўды гэткай моцнай і знявагі
Трываць як не было адважным грэкам,

³⁷ Аддаць, выкарыстаць (лац.).

³⁸ Як бы там ні было (лац.).

³⁹ Пастаўлена мне ў віну (скаж. лац.).

⁴⁰ Сярод іншага (лац.).

⁴¹ Суддзя, арбітр (лац.).

⁴² Сваёй прысутнасцю (лац.).

⁴³ Фізічны стан, самаадчуванне (лац.).

І вось мы пасланцоў тут іхніх маем,
Што дамагаюцца ад нас упарта,
Каб мы ім зараз выдалі Алenu,
Якую гэтым часам Аляксандр,
Элады госць не тое каб удзячны,
У мужа скраў і па бурлівым моры
Завёз пасля з сабой у горад Трою.
Калі, аднак, яе мы вернем мужу,
То будзем жыць у міры ды спакоі,
Але, як пасланцы ні з чым ад'едуць,
У той жа дзень дачуемся, што грэкі
У нашым краі высадзяцца з мора.
І Аляксандру за сябе трывожна:
Ён інтрыгуе, ладзячы хаўрусы,
Шле падарункі – й я не абмінуты.
А я свой дом і што ад продкаў маю,
Не, не прадам. Сваю на гандаль веру
Не выстаўлю – мяне хай бог мой крые.
Той справядлівасці сваёй не давярае,
Хто золату дае прамовіць слова
Замест сябе; і ўжо ж недальнабачны,
Той, хто, на згубу ўсеагульнай справе⁴⁴,
Бярэ дарункі, каб як ацалець самому,
Калі ўсё будзе гінуць. Ды пара мне
Ісці на раду: цар хацеў бы сёння
Іх пасланцоў адправіць. Вунь і Аляксандр.

Аляксандр, Антэнор

Аляксандр. Як мне амаль усе паабяцалі,
Шаноўны Антэнор! будзь, калі ласка,
Прыхільны мне – не пасланцам з Элады.
Антэнор. Царэвіч слаўны, я заўжды за тое,
Што будзе вырашцеца справядліва
І на карысць агульнай справе нашай.
Аляксандр. Адмовіць сябру аніяк не выпадае.
Антэнор. Заўсёды падтрымаў бы ў слушнай справе.
Аляксандр. Чым для свайго, больш зычыць для чужога?
Тут нешта мне паказвае на зайздасць.
Антэнор. Рабіць паслугі сябру супраць праўды –
Прыстойнасці зусім не бачу ў гэтым.
Аляксандр. Рука руку заўсёды мае, падпірае
Нага нагу, і памагае сябар сябру.

⁴⁴ Словы «(усе)агульная справа» і «Рэч Паспалітая» па-польску гучаць ідэнтычна.

Антэнор. Прыстойнасць – сябар наш найлепшы. Нельга
 Загадаць ёй прыслуагй быць сяброўству.
 Аляксандр. У горы сябра пазнаюць – звычайна кажуць.
 Антэнор. Там гора, дзе плаціць сваім сумленнем трэба.
 Аляксандр. Сумленна добрым быць апірышчам для сябра.
 Антэнор. А больш яшчэ сумленна – заставацца з праўдай.
 Аляксандр. Твая ў тым праўда, каб патрафіць грэкам.
 Антэнор. Той грэк мне, хто стаіць за справядлівасць.
 Аляксандр. Ты, бачу, асудзіць мяне гатовы.
 Антэнор. У кожнага суддзя – сваё сумленне.
 Аляксандр. Што – пасланцы ў тваім гасцююць доме?
 Антэнор. Мой дом – гасцінны для людзей шаноўных.
 Аляксандр. Тым, хто прыбыў з рукамі не пустымі.
 Антэнор. Бо трэба штось на падарункі суддзям:
 Чужую жонку ўзяў, і вось, суда чакаю.
 Аляксандр. Не ведаю пра жонку, а бярэш ты
 Найперш ад грэкаў, а маіх дароў замала.
 Антэнор. Чужых дароў і жонак мне не трэба,
 А ты як кажаш, гэтак і жывеш, як бачу,
 Распусна. Не хачу з табой мець справу.
 Аляксандр. Шкадую я, што да цябе звярнуўся,
 Але багам сваім я веру і, напэўна,
 Знайду таго, хто й без цябе мне дапаможа.
 Антэнор. Такога, як ты сам.
 Аляксандр. Ды хоць бы й так!

Хор⁴⁵. Каб клёк быў у маладосці:
 Бо каштоўнага чагосьці –
 Золата, пярлін – зямля ці мора не адкрые,
 Чаго б не маглі атрымаць маладыя.
 Менш было б у нас турботаў,
 Двое каб сабе ў ахвоту
 Разам мелі проста асалоды,
 Іншым не чынілі каб нягоды.
 А цяпер пра клёк не дбаюць –
 Жарсцям толькі патураюць.
 Згубяць і славу, й здароўе ў хвіліну,
 Небяспецы смяротнай падвергнуць айчыну.
 Пытаю, нябесны божа:
 Задужа каштуе, можа,
 Каб даць адначасна век юны й розум
 Тым людзям, каб жыць ім клёкам цвярозым.

⁴⁵ З гэтага месца пачынаецца першы стасім, калі трымацца структуры класічнай старагрэцкай трагедыі.

Ды вось – Алену бачу: што яна, нябога,
У галаве трымае, знаючы, што рада
Збіраецца апошні раз: ці ёй у Троі
Застацца, ці то ў Спарту ёй вяртацца?
Алена⁴⁶. Цяпер, нібы ў люстэрку, ясна бачу,
Што цешыцца не мог манюка Аляксандр
Сваёй карысцю доўга. Вось жа, грэкі
Яго задуму маюць знішчыць гвалтам.
Ён, як драпежны воўк, убіўся ў статак,
Пасля – наўцёкі; следам з ганчакамі
Ўраз пастухі за ім. Пакуль, урэшце, скеміць,
Што воўк авечку мусіць кінуць, сам жа
Ўцякаць у лес, адчуўшы моцны сорам.
На жаль, я пераезд свой гэткім прадчуваю –
На грэцкім караблі ды з ланцугом на шыі
Мяне прэч павязуць, а я з якім абліччам
Братоў сваіх адданных⁴⁷ дома павітаю?
Як, бессаромная, паўстану прад вачыма
Тваімі, добры муж? І як жа пагляджу я
У твар табе? Бадай жа ты ніколі Спарту,
Няшчасны сын Прыяма й не наведваў. Болей
Чаго мне не хапала? З княскага я дому
У іншы княскі дом пайшла. Бог выглед
Прыгожы даў мне, даў нашчадкаў добрых
І добрае імя – найперш. А я ўсё гэта
Згубіла потым праз ліхога чалавека.
Далёка дзесь айчына, я й сяброў не бачу,
Не ведаю: жывыя дзеці? не? й сама я
Не шмат чым ад рабыні рознюся й няславы
Зазнала шмат ужо. А што яшчэ наканавана,
Што мушу я стрываць – вядома толькі богу.

Алена, старая пані

Пані. Не засмучайся, мілае дзіцятка!
На свеце так яно: раз будзе радасць,
Другі раз смутак; з дзвюх часцінаў гэтых
Жыццё ж і сплецена: і асалоды нашы
Не вечныя, але й турботы мусяць
Сысці – калі бог дасць, а час прыспорыць.
Алена. О маці мілая! То ж не пароўну
Ў вянок уплецена: пераважае

⁴⁶ Тут пачынаецца другі эпісодый.

⁴⁷ Братамі Алены, дачкі Дзэўса і Леды, былі Кастар і Палукс (грэцк.: Палідэўк).

Журбота надта моцна над уцехай!
Пані. Бо сэрца боль датклівей адчувае,
Чым тое, што нас цешыць. І праз гэта
Здаецца нам, што першага ёсць болей
Нашмат у жыцці нашым, чым другога.
Алена. О божа! Ды на свеце болей ліха
Ёсць, чым добра. Падумаў толькі: спосаб
Адзін ёсць нарадзіцца ў чалавека,
А вось памерці – спосабаў тых безліч,
І нават не да месца іх тут згадваць.
І чалавек смяротны мае толькі
Адно здароўе, а хвароб на свеце
Усіх не пералічыш нават. Вось жа,
І тая, што над светам валадарыць
Ды ўсё ў руках трымае, ўсім кіруе –
Фартуна вам пацвердзіць, што дабротаў
Нашмат ёсць меней, чым таго, што людзі
Мянуюць ліхам; і, адных узбагаціўшы,
Яна ўсё ж большасць жабракамі робіць –
І не праз хцівасць праз сваю ці зайздасць,
А толькі праз нястачу тых дабротаў.
Вось прыклад: як яна каго захоча
Багаццем надзяліць, яна ж і возьме
Яго ў кагосьці, каб аддаць другому.
Няраз я паўтараю, што на свеце
Добра куды як менш, чым ліха.
Пані. Ці больш, ці менш, ці іх абодвух
Пароўну – ведаць тое бескарысна.
Мы бога просім аб адным – каб гора
Спазнаў ён як найменш. Бо неўласціва
Жыць без яго нам. ...Нешта надта доўга
Нічога не чуваць пра вынік рады.
Я ведаю, не прамарудзіць Аляксандр
Паведаміць, як тыя перамовы
Прайшлі. Для нас, жанчын, прыстойнай
Усё-ткі дома быць, чым там, дзе робяць раду.

Хор⁴⁸. Вы, што агульную справу мусіце рупна
І справядліва чыніць і заўжды непадкупна,
Вам я кажу гэта, пастыры божага статку,
Майце ва ўчынках і думках заўсёды аглядку:
Вам на зямлі месца створана боскаю воляй,
І ваша ўлада сягае нізвання не болей,

⁴⁸ Пачатак другога стасіма.

Чым вам прадвызначыў бог: перад ім справаздачу
Вам давядзецца трымаць за ўсё-ўсё, не іначай.
Божы чакае вас суд: гэты суд справядлівы,
Вы ад яго не схаваецеся баязліва.
Бог не бярэ падарункаў, і ён не пытае ніколі,
Ты селянін або граф, і якой бы ты ролі
Тут ні выконваў – багата ці ўбога прыбраны:
Як вінаваты – чакай, што надзенуць кайданы.
Калі я сам грашу, то я й адказваю перад сабою,
Маёмасцю сваёй ці гонарам, ці галавою.
Але правядыроў грахі – то іншае ўсё ж нешта:
Праз іх і грады, й дзяржавы нішчацца дарэшты.

Пасланец, Алена

Парысаў пасланец⁴⁹. [*Адзін.*]. Я з добрай навіной да гаспадыні,
Я разумею, што яе даўно ўжо сэрца,
Сябе журботай кроячы ды плачам,
Пасланніцтва чакае вось такога.
[*Пры з'яўленні Алены.*] Вось ідзе ўжо. О, царыца!
Да вас тут пасланец з найлепшай весткай.
Алена. Дай божа, каб я добрае пачула.
Пасланец. Паехалі прэч пасланцы траянцаў
Ні з чым. Вы ж будзеце тут, з намі.
Алена. Ты сам на радзе быў, ці хто расказваў, можа?
Пасланец. Сам я ўсё чуў, і загадаў мне Аляксандр
Ісці да вас сюды, пра ўсё вам распавесці.
Алена. Яшчэ не бачу, чым бы я напраўду
Усцешыцца магла. То, як належыць,
Пра ўсё мне раскажы.
Пасланец. Ну вось, я па парадку:
Калі гаспадары сабраліся на раду,
Да іх прамовіў цар: – Я звычайно не маю
Без вашай рады штось рабіць; калі ж такое
Было (пра тое я не помню) – ў гэтай справе,
Што з сынам звязана, баюся я, папраўдзе,
Любові бацькавай сваёй ахвярай стацца.
Бо нездарма ў народзе кажуць часта:
«Кроў – не вада». Але калі яно датычыць
Агульнай справы, я парадаў вашых мудрых
Паслухаю. Якая ваша думка будзе,
Так і зраблю, і ад таго не адступлюся.
Сын жонку ў Грэцыі здабыў сабе – не знаю,

⁴⁹ Пачатак трэцяга эпідодыя.

Як там і што, ды пасланцы ад грэкаў
Забраць яе назад хацелі б. Вось жа,
Пытанне: выдаць ці не выдаць? Адкажыце!

Пасля падняўся ды прамовіў Аляксандр:
– Пры першай скарзе пасланцоў я дастаткова
Пра справу распавёў, цяпер пустыя словы
Казаць мне не патрэбна, рэшта ж – воля бога
І ласка бацькава, і меркаванне ваша.
Ўсе ведаеце добра вы мой лад жыццёвы:
Гулянак гарадскіх я не любіў ніколі;
Мне цікавей было сярод лясоў ганяцца
За рознай дзічыной – аленямі, дзікамі;
У буданах я начаваў, жывёлу пасвіў
І ў тыя дні ані не думаў пра Алену,
Імя яе не ведаў нават, ды Венера –
Калі мяне суддзёй абралі тры багіні –
Сама Венера жонкай мне яе назвала.
Не дзіва, калі просяць людзі шчасця ў бога,
Дык што – я мусіў слухаць тых дакораў
І гэтым пагарджаць? То я прыняў дарунак
І спадзяюся: бог, што даў мне ўзнагароду,
Мяне ў далейшым не пакіне й не дазволіць
Яе ў мяне забраць. Калі каму недаспадобы,
Як гэта я ўчыніў, няхай сабе прыпомніць,
Як грэкі ў сяброў нашых выкралі Медэю.
Хіб я хітрасцю не мог на хітрасць
Ім адказаць? Калі я ў нечым
І вінаваты, то хіба й на іх сумленні
Віны няма? А калі выкупу ім трэба,
Няхай яго найперш заплацяць самі: гэта ж
Яны куды раней нам прычынілі крыўду.
А потым, ойча, выдасі не толькі жонку
Ім, а й мяне самога – на належныя пакуты.
Аднак, калі ім падаецца, нібы кожны
Прад імі вінаваты, а яны быць не павінны
Быць справядлівымі – таго нам не навязуць
Яны, і нават хай не спадзяюцца. Ойча,
Не думаю, што й ты забыў пра тыя крыўды,
Якія імі ўчынены й табе, й дзяржаве.
Яшчэ муры разбураныя тут паўсюды,
Палі спустошаныя спрэс ляжаць да сёння –
Бязлітасных узброеных рук грэцкіх знакі.
Калі ж ты сам на гэта ўсё забыўся, мусіць

Сястра твая і мая цётка, Гесіёна,
Пра гэта помніць, бо яна ў іх у палоне
Жыве – калі яшчэ жыве. І гэтай
Нам, ойча, крыўды не загладзіць ні Алена,
Ані Парыс за гэта, цар мой, не адпомсціць.

Прамова Аляксандра скончана. Па зале
Прабегся шэпт: так на пачатку лета пчолы
Рабочыя гудуць у вуллях ціха. Так, царыцу
Сабе абраўшы зноў і хочучы ўжо ўпрочкі
Зляцець ад даўняй маткі й гаспадарцы
Пачатак новай даць, яны гамоняць – гэтак
І ў радзе ціха гаманілі, аж не сціхлі.
Тады ўзяў слова Антэнор, які прамовіў:
– Мой цар! Для праўды доўгіх спрэчак не патрэбна.
У Грэцыю паехаўшы як госць, ваш Аляксандр,
Забыўшы пра гаспадара гасціннасць,
Скраў жонку у яго, шаноўнае асобы;
Яе прыўлашчыў. І калі б рабыню
Ён нават так забраў, ён быў бы вінаваты.
А што казаць тады, калі пра жонку мова,
Якую кінуць чалавек шаноўны ўпрост не можа,
Без сораму не наракаючы на тое?
Яе вярнуць я раю, каб несправядлівасць
Не множыць праз наступныя знявагі.
Яны ж і так цяжкія – разам, паасобку,
Таму спачатку пасланцоў яны даслалі,
А потым мечам дамагацьмуцца Алены.
І Аляксандраў шлюб ні ў якім разе
Прывесці не павінен да знішчэння
Айчыны ды крывавае за гэта платы.
Калі ж ён верыць у сваёй багіні ласку,
То іншых дзвюх няхай прытым баіцца,
Якіх сваім учынкам узлаваў ён моцна!
То даўняя гісторыя – калі Медэю скралі,
І я не ведаю, ці нам яе прыгдваць варта,
Бо перад грэкамі маўчалі ў гэтай справе
Усе, хто быў павінен памятаць. Не знаю,
Ці маем права крыўдаю чужой апраўдваць
Учынак свой. Нам на тым залежаць болей
Павінна, што ў далёкія дні продкаў
Краіну нашу грэкі спусташалі моцна,
Але й тады, мой цар! (тут праўды не схаваеш)

Да ўпадку гэтага несправядлівасць наша⁵⁰,
Папраўдзе, прывяла. Нам турбавацца трэба,
Каб нейкі божа суд там недзе не чыніўся.
За нашыя правіны нам заўсёды могуць
Адпомсціць грэкі, і табе асцерагацца,
Мой цар! той помсты трэба – пагатоў, што
Падчас няўдалай першай бітвы сам ты ледзьве
Не быў забіты⁵¹, выкупляючы бацькоўскі
Грэх даўні, даўнюю несправядлівасць.

Сказаўшы так, ён змоўк. Эней з ім пагадзіўся,
Як і Пантэй з Тыметам і Укалегонам;
Лямпон таксама далучыўся, ды іначай
Загаварыў Ікетаон – вось што ён мовіў:
– Выходзіць, як пачнуць іграць нам грэкі,
То мы пад тую музыку скакаць павінны?
Мне ж страшна робіцца: Алену зараз
Нам выдаць прапануюць, потым жонак
Запатрабуюць і дзяцей ад нас. Ніколі
Жаданне ўлады мець не хоча межаў;
Нібы паводка – невялікая спачатку,
Яна пасля наўкол усе залы палеткі.
Панове! ад рагоў своечасова трэба
Ўмыкаць, перш чым ярмо на шыю ўздзенуць.
Пра справядлівасць кажуць грэкі, а вайною
Ўсё пагражаюць: нам аддай, маўляў, а тое
Мы самі возьмем! – гэткая у іх размова.
Я вінен справядлівасці, але ж не з ганьбай;
Хто вымагае ад мяне яе, той хоча
Узнагароды шчодрай, для сябе карысці,
Яшчэ й маёй знявагі. Бо даўно сябе «панамі»
Мянуюць; мы ж для іх адно што служкі
Ці варвары. Але ж не той ёсць панам,
Паходзіць хто з Пелапанэса або з Троі, –
Той пан, хто шаблю мае на баку і ёю
Зазвычай вырашае, хто каму біць мусіць
Чалом; а перад тым між намі роўнасць.
Няхай пыхліва грэк не думае, што гэткі
Ён страшны нам, як сам сабе здаецца.
Калі яны пакрыўджаны на Аляксандра,

⁵⁰ Тут намёк на тое, што некалі Лаамедон, Прыямаў бацька, абяцаў Гераклу аддаць за яго сваю дачку Гесіёну і сваіх цудоўных коней – калі Геракл заб'е пачвару-цмока. Геракл пачвару знішчыў, а калі Лаамедон не выканаў свайго абяцання, забіў і яго, з дапамогай грэкаў разбурыў Трою і забраў у палон Гесіёну, ададўшы яе ў рабыні аднаму са сваіх паплечнікаў.

⁵¹ Гераклу забіць Прыяма не дала Гесіёна.

Што звёз ад іх Алenu, прыклад няхай самі
Пакажуць і сваю віну прызнаюць шчыра.
Бо першы гвалт ад іх зыходзіў: Аляксандр
Не звёз ад іх сястру Медэю і Абсірта, брата.
Казаў тут Антэнор: не наша гэта справа.
Не! Наша! Бо за ўчынак аднаго іх помста
На ўсіх пашырылася, і вайною
На нас пайшлі яны, каб жорстка паасобку
Ўчыніць расправу з намі! Ім не ўдасца тое,
Вядома ж, бо і ў Азіі з суседам могуць
Не горш мець справу, чым у іх там, у Еўропе.
Даўней казалі так, таго й трымацца будуць.
А што да царскае сястры, то гэта болей,
Чым памяць нейкая аб крыўдзе даўняй.
Шляхетная траянцаў кроў да помсты
Павінна заклікаць – таму я вам не раю
Алену аддаваць, пакуль яны ад згоды з намі
Не прыйдуць, што датычыцца Медэі.

Такой яго была прамова; потым болей доўга
Ніхто не прамаўляў. Аднак цяпер Ікетаона
Ўсе падтрымалі – й тыя, што на лавах першых
сядзелі, й тыя, што пры століках стаялі,
Прызналі рацыю Ікетаону. Нешта запырэчыць
Хацеў Укалегон, ды патанаў ягоны голас
У гамане агульнай. І, хоць грукалі маршалкі
Жазлом: «Паслухайма, паны, Укалегона!» –
Карысці не было. Укалегон укалегонам
Даводзіў нешта, ды яго ніхто не чуў навокал.
Тады пачуўся гучны голас: «Што ў тым красамоўстве?!
Расступімся і паглядзім, каго тут больш між намі!»
Усе паўскоквалі на ногі, і калі ўжо разышліся,
Не параўнаць было: амаль усе пры Аляксандру,
А на другім баку людзей стаяла жменька.
Перад царом настойваць пачалі, каб большасць,
З законам згодна, падтрымаў ён і свой вырак
Адразу абвясціў. І цар тады прамовіў:
– Убачыць я хацеў бы вельмі згоду вашу;
Калі ж яе няма, тады мне застаецца толькі
Згадзіцца з большасцю, дзеля агульнай справы:
Няхай Алена застаецца ў Троі. Ну, а грэкі
Медэю мусяць нам вярнуць – то будзе выкуп.

І потым пасланцоў паклікаць загадалі,
Мяне ж да вас тады адправіў Аляксандр,
Каб расказаў я, што і як было там. І мяркую,
Што пасланцы ад'ехалі ўжо. Ну а вас тут, дома,
Чакае муж. То і цягнуць няма чаго, хадземце!
Алена. Усцешыў ты мяне. Ідзі, я – за табой.

Хор⁵². Падобна, гэты спадабаўся ёй аповед,
А я не ведаю, чым стане тая радасць.
У пасланцоў на тварах засмучэнне:
Відаць, не задаволены адмовай.

[Уліс, Менелай.]

Уліс⁵³. О царства недалужнае і страт прадвесце!
Няма ні справядлівасці тут, ні закона,
А ўсё за золата купляецца. Тут марнатраўца
Таго дамогся, каб яго распусту й гнюснасць
Усе з гадоў дзіячых і да смерці баранілі,
На праўду не зважалі ды й не думалі пра тое,
Чым скончацца ўсе іхнія нарады.

Зусім не адчуваюць і не цямяць людзі,
Якою язвай у дзяржаве можа стацца
Распушта маладых, якім нішто ні сорам,
Ні цноты. Цяжка ўсім тут жыць па-чалавечы:
Сям'я разбурана, і ледзьве дыхае дзяржава.
Скажу, што нават гіне (ты сама спазнаеш, Троя):
Ўсім кепскі прыклад падаецца. Колькі, бачыш,
Гультайства – дармаедаў, што тлусцеюць,
Як свінні, ад раскошы непатрэбнай.
Са статку гэтага наўрад ці хто прыдатны
Служыць сваёй краіне. Як насіць на целе латы
Таму, каму ў шаўках цяпер занадта цяжка?
Як стаць на варту гэткаму, які й апоўдні
Ледзь-ледзь устане з ложка? Ўдары як стрывае
Той, хто праз п'янства да канца здароўе страціў?
І, адчуваючы сваю такую слабасць,
Яны тут ваяваць збіраюцца. О божа!
Дай ласку нам – з такімі каб мець справу.
Менелай. Святло нябёс адвечнае, палёў абшары,

⁵² Замест чарговага стасіма, які звычайна быў старагрэцкіх трагедыях, аўтар
уводзіць чатырохрадковы спеў, у якім проста расказваецца пра наступныя падзеі.

⁵³ Пачатак чацвёртага эпідодыя.

Марскі прастор, усе багі высокія на небе
І нізкія! За сведак сённа будзьце спраўных,
Што справядлівасці жадаў я ад траянцаў,
Каб за вялікую знявагу й крыўду мог я
Адплату мець; але замест таго я ўбачыў
Адно насмешкі; жаль у сэрцы тым мацнейшы,
Калі вам скарджуся на гэта засмучэнне,
Багі магутныя! І ўсёй душой прашу я помсты
За ганьбу гэтую, знявагу. О, дазвольце
Схапіць за горла Аляксандра і крывёй нячыстай
Абмыць свой меч, бо ён даўно той крыўдай сыты,
Што мне ўчыніў, але ёй жывіцца й па сённа.

Хор⁵⁴. О, белакрылая мора плыўчыха!
О, выхаванка высокае Іды⁵⁵,
З буку ладдзя, ты па водных сцяжынах
Сына Прыяма насіла па ціхай
Плыні Эўрота празрыстых струменяў⁵⁶!
Што ты прынесці магла яго сёстрам
Пекным – Касандры ды Паліксэне,
Што за дары? А за ёй следам проста,
Як за ўцякачкай рабыняй, пагоня
Распачалася. Ці гэта – дарунак
Той неўміручай багіні Венеры,
Зроблены для паляўнічага з Іды,
Бо той яе з трох адзіную выбраў?

Шлюб твой каштуе зашмат, сын Прыямаў –
Сварак пачатак, разладу, няшчасцяў.
Іх не хачу я, ды канец будзе сумны.
Мне ж, о Кіпрыда магутная, трэба
Не, не чужога, а добрага сябра
Ў ложы супольным. Хто болей
Просіць – няхай ён сваё атрымае.
Прагныя вочы губілі заўсёды
Безліч людзей; хто ж быў здольны
Утаймаваць свае жарсці, бяспечна
Век пражыве свой. Надыдзе, надыдзе
Час – і злачынец злачынца абудзіць,
Сэрца ўстурбуе яму, і зайграюць

⁵⁴ Пачатак чацвёртага стасіма.

⁵⁵ Назва гары, што знаходзіцца непадалёк ад Троі, вакол якой быў лес
букавых дрэваў, з якіх Парыс загадаў вырабіць сваю ладдзю.

⁵⁶ Прыямава судна даплывала да вусця ракі Эўрот на Пелапанэсе.

Трубѣ паўсюль, і тады перад мурам
Ворага ўзнікнуць пагрозна акопы.

Антэнор, Прыям.

Антэнор⁵⁷. О цар вялікі! Ты маёй парады слухаць
Не пажадаў – каб выдалі Алену грэкам
І тым вайны паходню блізкай пагасілі;
То я хачу цябе пра небяспеку папярэдзіць,
Каб ты да цяжкіх бітваў рыхтаваўся,
Вайны ўжо не пазбегнуць – гэта праўда,
Як тое, што я тут перад табою:
Ты чуў, што пасланцы табе казалі
Перад ад'ездам; і з памежных местаў
Нам пішуць старасты, што грэкі войскі
Ў Аўліду⁵⁸ сцягваюць, і тут няма сумневу,
Што потым супраць нас выправа пойдзе.
Інакш бы пасланцоў да нас не адпраўлялі
Яны й пра страты не казалі так выразна.
Таму нам трэба хутка, покуль узбярэжжа
Ў руках у нас, даць правіянт і войскі
Памежным гаваням і замкам; падуладным
Князям аддаць загад да бітваў рыхтавацца
Ды наймітаў сабраць, дзе можна. І выведку
Паслаць паўсюдна – і дзе суша, і дзе мора.
Пасты ўзмацніць, каб грэкі не заспелі
Знянацку нас. Такія вось мае парады.
Прыям. Ты, Антэнор, нібыта ўласнымі вачыма
Ўжо бачыш ворага. Ты так яго баішся?
Антэнор. О цар мой! Лепш цяпер баяцца і праз боязь
Гатоўнасць мацаваць, быць асцярожным: вораг
Як прыйдзе, застанецца просты выбар –
Ці то змагацца, ці то кінуцца наўцёкі.
Прыям. Вядома, я дапільнаваць імкнуся добра,
Каб уцякаць раптоўна нам не давялося.
Антэнор. Дай божа... Што там за кабету бачу,
Ўскудлачаную, з тварам спалатнелым?
Яна ж уся трымціць, ледзь дыхаць можа,
У зрэнках жах і галавою круціць,
Ці нешта мовіць хоча?

⁵⁷ Пачатак пятага эпідодыя.

⁵⁸ Беотыя, дзе працякае рака Аўліда.

Прыям [*бачачы воддаль Касандру*]. То мая дачка Касандра:
Дух Апалінаў авалодаў небаракай,
Як бачу. Ды паслухайма яе прароцтваў.
Касандра. Нашто мяне, суровы Апалон, ты мучыш?
Ты даў мне вешчы дух, вагі не даўшы словам;
Усе мае прароцтвы – нібы пыл на вецер.
І людзі веры ім даюць не больш, чым казкам
Ці мімалётным снам. Ды хіба зразумее хтосьці
Душу няўрымсную і памяць аж да згубы?
Каму карысьць, калі мае прарочаць вусны
Пра дух не мой⁵⁹, пра тья ўсе пачуцці,
Апанаваныя цяжкім, нязносным госцем?
І марныя мае змаганні супраць гвалту.
Я ж болей не валодаю сабой. О божа!
А дзе ж я? Я святла не бачу: ноч раптоўна
Мне засціць вочы пачала. Дзве Троі
Ў мяне ўваччу. І морам цёмным падплывае
Ліхая варажбітка лань⁶⁰. То бераг бараніце
Свой родны, пастухі! яе не падпускайце,
Распусніцу! Няшчасце напаткае месцы,
Дзе з’явіцца яна, даткнецца бокам гладкім.
Усе яе сляды ды логвішчы крывёю
Спрэс набрыняюць; і яна нясе з сабою
Пажары, пусткі, гібель. О, айчына
Удзячная! О, неўміручых рук работа –
Муры, які канец чакае вас? О, брат мой,
Айчыны абаронца, моцная падпора дому!
Шмат коней фесалійскіх у цвярдзіню-Трою
Ўвайсці імкнуцца; тваё ж цела нежывое
Няшчасны бацька пахаваць захоча
І выкупляць за золата павінен будзе
Ў забойцы. О шляхетны дух! з табою
Памрэ й айчына наша, і ў адной магіле
Вы знойдзеце спачын. Дый ты, суровы
Трупагандляр, загінеш неўзабаве,
Стралою, негероем пушчанай, падбіты.
Што потым? З пня зноў прарасце галінка
І з хуткім яе ростам новая надзея
Праб’ецца. Што за конь вунь там стаіць вялікі?
Яго вы ў стайню не вядзіце, вам я раю;
Ён б’ецца, ўсіх грызе. Вы лепш яго спаліце,
Іначай праз яго згарыце самі. Будзьце

⁵⁹ Маецца на ўвазе Апалон.

⁶⁰ Г. зн. Алена.

Надзвычай пільныя! Бо падазронай ноччу,
Якая прыйдзе, шугане агонь вялізны,
І будзе ўсё відаць наўкруг, нібы ў дзень белы...

Але назаўтра змрок дарэшты ўсё акрые,
І на багоў магутных больш не спадзявайся, ойча!
І ты дарэмна б ім пачаў складаць ахвяры
Да алтароў: драпежнае льявня ўжо за табою
Бяжыць, каб хутка кіпцюрамі ўцяцца
Ў цябе ды горла прагнае крывёй насыціць
Тваёй і перабіць сыноў, з дачок зрабіць рабыняў.
А частку на магілах грэкаў пакараюць.
О маці⁶¹! Ты сваіх дзяцей не, не аплакваць будзеш,
А выць над імі ў невыноснай скрусе.

Хор⁶². Хутчэй яе правесці трэба да пакоя,
Дзе змучаная панна мусіць мець пярэдых.

Антэнор, Прыям.

Антэнор. Мой цар! Мне словы тыя вытлумачыць цяжка,
Але, наогул, там прадказваецца ўпадак
Твой і айчыны; далібог, прашу: пастаўся
Да іх з сур'ёзнасцю, іх не прымай за казку.
Прыям. Вядзьмарка гэтая казалі і не тое,
Каб напужаўся я! І ўсё ж мне страшнавата.
Я ўспомніў жончын сон; калі хадзіла Аляксандрам
Ліхім яна і перад самым нараджэннем
Прысніла, што народзіць не дзіця назаўтра,
А ўсю ў агні паходню.

Антэнор. Я, мой цар, таксама
Яшчэ раней пра тое ўспомніў, што казалі
Аракулы: нібыта скон дзяржаве нашай
Дзіця прынесці мусіць; гэта, бачу блізка.
Прыям. Ты помніш добра ўсё – я ж, з майго боку,
Тады аддаў загад, каб немаўлятка не кармілі
І ў лесе на пажыву кінулі ваўкам, каб косткі
Яго няшчасныя разнеслі па цяснінах.

Антэнор. Каб ён загінуў, а не ўся дзяржава наша,
Было б і лепш. Хто там ва ўборы грэцкім? Вязень?

[Тыя ж,] камандзір, вязень

⁶¹ Зварот да Гекубы, Прыямавай жонкі, ператворанай пасля знішчэння
Троі і смерці яе дзяцей у сабаку.

⁶² Двухрадкоўе замест апошняга стасіма.

Камандзір. Панове, ў вас нарада тут, а там, каля ўзбярэжжа,
Ўжо з грэкамі вайна апоўдні ўчора пачалася!
Палонных, праўда. не бяруць яны, хацін не паляць,
Але скаціну ўсю сабе з палёў ужо сагналі.
А ў нас у тых мясцінах бракавала войска;
Мы спрабавалі даць адпор – нізвання не ўдалося,
Таму далі спакой ім. Колькі чалавек палегла,
І толькі аднаго ўзялі мы вязня. Яго допыт
Засведчыў, што нападатове ў грэкаў флоту з войскам –
Да тысячы галераў. І яны ўжо ўсе ў Аўлідзе –
Адно яшчэ чакаюць пасланцоў вяртання.
Калі ж апошнія назад прыбудуць без Алены
(А я ўжо бачыў: без яе яны ўзышлі на судна),
То войска грэкаў мае вырушыць на Трою.
[Да вязня.] Ці так кажу я, патлумач нам?
Вязень. Абсалютна слушна.
Камандзір. За камандзіра Агамемнан?
Вязень. Ён, брат Менелая.
Прыям [да камандзіра.] То загадай надзейна наглядаць за вязнем,
Схаваўшы ў добрым месцы! Вось жа, Антэнор! іначай
Яно складаецца, чым сон жанчыны ці прароцтвы.
Ды ў кропку б'юць адну яны, таму мы заўтра
Уранні зробім раду, як трымаць нам абарону
І, покуль не дамовімся, яе мы не закончым.
Антэнор. Вядома, трэба. Хоць пра гэта чуць мне прыкра:
Без варажбіткі мы заўсёды ў абароне. Ну дык
Давайце раіцца, не як абараняцца,
А як ударыць, не чакаючы, найперш.

КАНЕЦ.

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

З ЛІТАРАТУРЫ ПОСТРЭНЕСАНСУ (ПОЛЬСКАЕ БАРОКА)

Пётр Скарга (1536–1612)

Пётр Скарга (Piotr Skarga, сапр. Прозвішча Павэнскі – Pawęski) нарадзіўся 2 лютага 1536 г. у горадзе Груец, непадалёк ад Варшавы. Вучыўся на філасофскім факультэце Кракаўскай акадэміі з 1552 па 1555 г. Тут Скарга атрымаў ступень бакалаўра. Фінансавыя цяжкасці прымусілі яго адмовіцца ад працягу адукацыі, і тады ён адкрыў для сябе духоўнае пакліканне, і ў 1564 г. быў пасвечаны. Ён узяў на сябе кіраўніцтва калегіяльнай царквой св. Яна ў Варшаве, пачынаючы такім чынам сваю прапаведніцкую дзейнасць. У 1569 г. ён стаў езуіцкім навіцьятам у Рыме, а таксама паступіў на вучобу ў рымскі калегіум. Праз два гады ён вярнуўся на радзіму, дзе заснаваў шмат езуіцкіх калегіумаў. Выкладаў у калегіумах у Полацку і Вільні. Пастулюючы саюз Каталіцкай і Праваслаўнай Царквы (Унію), заслужыў рэпутацыю знакамітага прапаведніка. У 1577 г. апублікаваў сваю вядомую кнігу «Пра еднасць Касцёла Божага», якая ў сярэдзіне 1590-х гг. была выдадзена і на старабеларускай мове. У 1579 г. стаў першым рэктарам Віленскай акадэміі. У 1584 г. у Кракаве ён заснаваў арцыбіскупства міласэрнасці Божай Маці і Банк Пабожных, які даваў беспрацэнтныя пазыкі бедным. У т. зв. Скрыню св. Мікалая, у сваю чаргу, павінен быў збірацца пасаг для немаёмных дзяўчат. Ён таксама пісаў скаргі на замову непісьменных людзей, і ў сувязі з гэтай дзейнасцю атрымаў мянушку «Скарга». З 1588 г. служыў каралеўскім прапаведнікам пры двары караля Жыгімонта III. Быў гарачым прыхільнікам Берасцейскай уніі, у 1597 г. апублікаваў кнігу «Брэсцкі сінод», а пазней, у 1610 г. – «На Трэнас і Лямант Тэафіла Арталого». Памёр 27 верасня 1612 г. у Кракаве. Яго цела пахавана ў касцёле св. Пятра і Паўла ў Кракаве.

«Соймавыя казанні» Пятра Скаргі ўпершыню былі апублікаваныя ў 1597 г. у Кракаве разам з «Казаннямі на нядзелі і святы цэлага года».

Соймавыя казанні

(урыўкі)

(З Казання другога)

Пра любоў да айчыны

Няма нічога сталага пад сонцам, кажа Саламон; не толькі дамы і фаміліі, але і каралеўствы, і вялікія манархіі сканчаюцца і занепадаюць, і народ на зямлі. Але нічога няма без прычыны, асабліва ў чалавечых справах, якія вынікаюць з розуму і свабоднай волі чалавека. [...] Як нашыя целы паміраюць ці ад унутраных хвароб, ці ад нечаканых здарэнняў, так і каралеўствы маюць свае ўнутраныя хваробы, праз якія занепадаюць [...]. Ніводны з вас, найслаўнейшыя паны, не з'яўляецца прастаком, каб не заўважаць цяжкай і вялікай немачы нашага Каралеўства ды яго знешняй і ўнутранай няўстойлівасці [...]. Лячыце спачатку сваю хворую маці, сваю любоў Айчыну і Рэспубліку. І калі вы ўважлівыя і мудрыя лекары, знойдзеце ў яе шэсць шкодных хвароб, якія сведчаць пра яе блізкую смерць (сцеражы Бог) і, як збойлівы пульс, прарочаць ёй нядобрае. Першая хвароба – людская nepřязнасць да ўсеагульнага добра і хцівасць унутранай спажывы. Другая – суседскія нязгоды і ўсобіцы. Трэцяя – парушэнне каталіцкай рэлігіі і пашырэнне ерэтычнай заразы. Чацвёртае – аслабленне каралеўскай годнасці і ўлады. Пятая – несправядлівыя законы. Шостая – яўныя грахі і несправядлівасці, учыненыя супраць Госпада Бога, якія наклічуць Ягоную кару. [...]

Як жа вам не любіць і не шанавець сваю найлюбоўную маці, якая вас спарадзіла і выгадавала, забяспечыла, узвысіла? Бог загадаў шанавець маці. А якая ж маці першая і пашанотнейшая, як не айчына, ад якой маеце імя, і ўсё, што маеце, – ад яе? [...]

Гэтая любая маці дала вам залатую вольнасць, і не службыце тыранам, а толькі багабязным уладарам і каралям, якіх самі сабе абіраеце. Улада іх, абмежаваная законамі, не прычыняе вам ніякага беззаконня, не ведаеце вы ніякага ўціску ні ад сваіх, ні ад чужых уладароў. Толькі самі сабе з'яўляецеся тыранамі, не трымаючыся законаў і фальшывай вольнасцю (а хутчэй – свавольнасцю) чыніце сабе перашкоды на шляху да справядлівасці. [...]

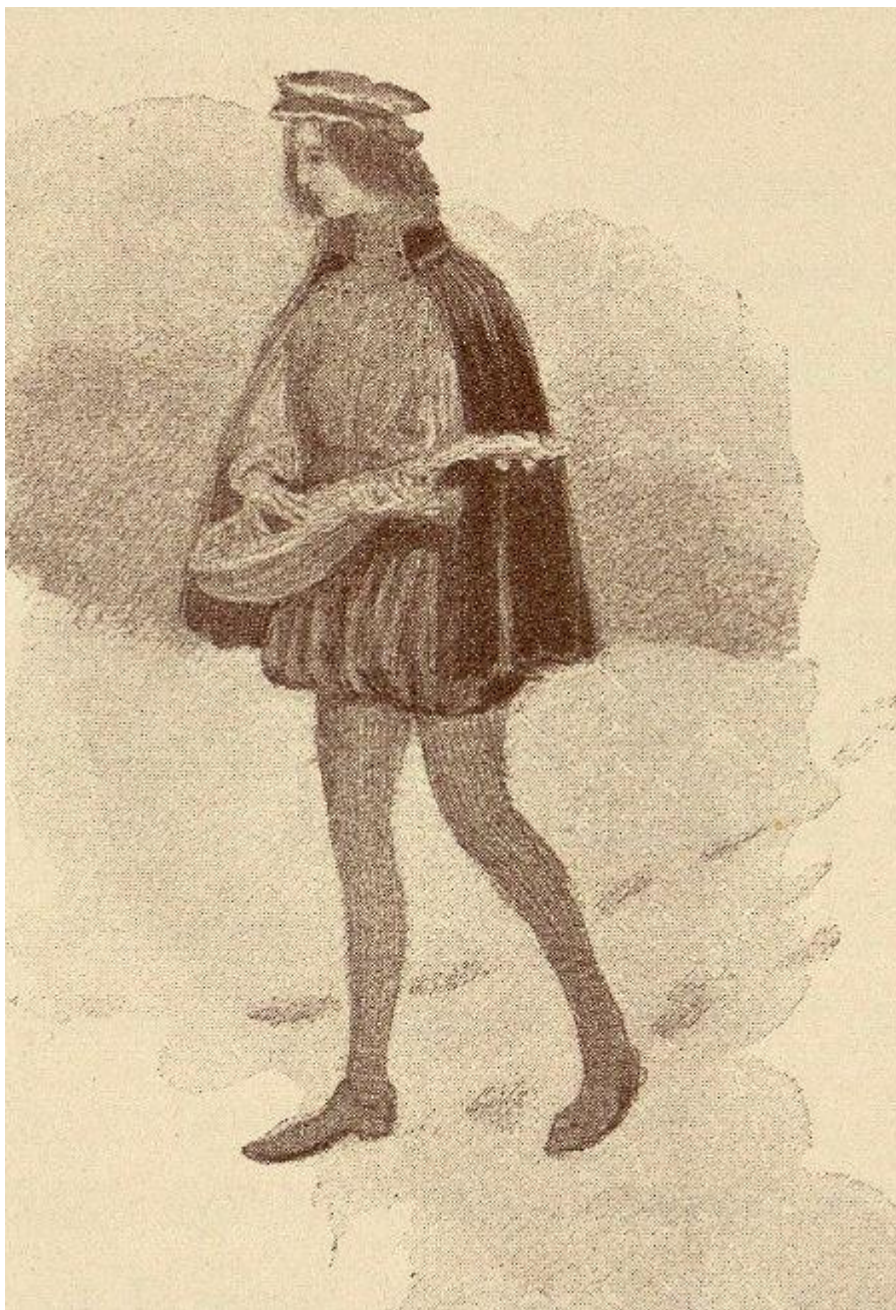
Гляньце, да якой маёмасці і багаццяў і раскошы прывяла вас гэтая Маці, як вас азалаціла і забяспечыла, што маеце дастаткова грошай, досыць спажывы, такія каштоўныя шаты, такую колькасць слуг, коней, вазоў, такія грашовыя прыбыткі, якія ўвесь час растуць. Сама толькі маці мала што мае. [...]

Калі тоне карабель, і яго куляюць вятры, неразумны трымаецца сваіх клункаў і скрынак і сядзіць на іх, а карабель ратаваць не ідзе і мяркуюе, што любіць сябе, а ён сам сябе губіць. Бо як не мае карабель абароны, ён патоне з усім, што назбіраў. Калі ж ахвяруе сваімі скрынкамі і маёмасцю, якую мае на караблі, і разам з іншымі кінецца на ратаванне карбля, забыўшыся на ўсё сваё,

то тады ён ўсё сваё ўратуе і сам захавае сабе жыццё. Гэты найлюбасны карабель нашай Айчыны вязе ўсіх нас, і маем на ім, што маем. Калі з караблём непарадак, калі не затыкаем у ім дзірак, калі не выліваем з яго ваду, калі не стараемся трымаць на ім парадак, калі дзеля яго бяспекі не ахвяруем усім, што маем у доме [...].

Пераклад з польскай Алеся Бразгунова.

Мікалай Сэмп-Шажыньскі (к. 1550–1581)

Мікалай Сэмп-Шажыньскі (Śer-Szarzyński) нарадзіўся каля 1550 г. у Зімнай-Водзе або Рудні (пад Львовам) у шляхецкай сям'і. Вучыўся ва ўніверсітэтах Вітэнберга і Лейпцыга, што можа сведчыць пра сувязь паэта з пратэстантызмам. Хутчэй за ўсё, наведаў Італію, і менавіта тады вырашыў перайсці ў каталіцтва, бо пасля вяртання ў краіну ён ужо ўваходзіў

у кола дамініканцаў і езуітаў. У 1580 г. ён пераехаў у вёску Воліца каля Перамышля, дзе прыкладна праз год памёр. Пахаваны ў Перамышлі ці ў Пшаворску.

Паэтычны даробак Сэмп-Шажыньскага да нашых часоў дайшоў не цалкам. Вядомы толькі невялікі том пад назвай «Рытмы, або Польскія вершы», выдадзены пасмяротна ў 1601 г. братам паэта Якубам. Зборнік складаецца з санетаў, песень, паэтычных пераказаў псальмаў, эпітафій і эпіграм. Сярод іх ёсць і некалькі твораў, напісаных на лацінскай мове. Сэмп-Шажыньскаму таксама прыпісваюць любоўныя вершы з т. зв. Рукапісу Замойскага.

Да Касі

Як лёд падтайвае, бывае, злёгка,
Калі агонь яго падаграе здалёку,
Так на цябе я кожную хвіліну
Гляджу і – гіну.

Гляджу і гіну я ад засмучэння,
Як не дасі ласкава мне збавення,
Мяне ты можаш без надзей пакінуць,
Я ж – мушу згінуць.

Нягода ўся жахлівая такая:
Зірну на ўцеху – смерць тут падступае;
Убок зірну – смерць важкаю ступою
Ідзе за мною.

Дзе ж клёк мой, што ад полымя такога
Спаліўся ўвесь, не здзейсніўшы нічога.
Бог нашу ўтаймуе пыхі марнасць,
Яго ўладарнасць.

Нарцыс, юнак прыгожы, да крыніцы
Схіліўшыся, хацеў вады напіцца
І ўгледзеў, хоць сабе таго й не зычыў,
Сваё аблічча.

Але пра гэта ён не здагадаўся,
У пекнату аблічча закахався,
Што на яго глядзела неаслабна
І так прывабна.

Глядзіць, і ў ім мацнее захапленне,
Бо хто ж калі не выкажа здзіўлення
Вадой і ценем, што надзвычай гожа
У пекным ложы!

Хвалю твае я, Купідоне, стрэлы,
Што ты, усім да прыкладу, умела
Тых утаймоўваеш заўжды паціху,
Хто мае пыху.

Бо німфамі ён пагарджаў нямала;
Аж Рэха ссохла, ходзячы між скалаў,
Так, што ўжо толькі паўтараць гатова
Абрыўкі словаў.

Калі ж глядзеў ён на свой твар прыгожы,
Міласць адчуўшы, уздыхнуў, нябожа.
Згубілася ва ўчынках хлопца мера,
Аж кпіць Венера:

«Кім ты ні быў бы, – кажа, – ў гэтай тоні,
Пачуй, аднак, маё жаданне сёння:
Да цела пекнаты, каб мог ачуцца,
Дай дакрануцца.

Што, прыгажун-юнак, цябе загнала
Туды ў вадуду? Выходзь – пара настала!
Дурнотам тут падпарадкоўваць волю
Я не дазволю.

Ах, я тваю прыхільнасць бачыць рада:
Адказваеш на ўсе мае пагляды.
Штось я скажу – і ўжо табе так любя:
Растуліш губы...

Заплачу я – й ты смутку паддаешся,
Я заўсміхаюся – ты засмяешся;
Абняць хачу – карціць займець адразу
Табе адказу.

Хачу пацалаваць – і тут жа ты, шчаслівы,
Растуліш вусны; толькі хтось раўнівы
Ўчыніў, цябе загнаўшы ў тыя воды,
Нам перашкоды

Псуюць раскошу рэчы нам малыя;
Хай сонца промнямі на воды тыя
Нягодныя абрынецца і ўлонне
Панішчыць тоні».

Сядзеў Нарцыс так над вадой, і з ценем
Размову вёў ён з распачным натхненнем.
А потым ад тугі памёр і рэдкай
Зрабіўся кветкай.

Санет I

Пра кароткі век і няпэўнасць на свеце жыцця чалавечага

Ах, як імкліва порсткія аблокі
Прэч гоняць мімалётны час – з Тытанам.
А хцівая, з напорам несціханым
Смерць тут жа ўслед за намі робіць крокі!

Я ж чым далей, тым лепей цень глыбокі
Сваіх памылак бачу і заганам
Працівіцца не ўмею, й сэрца ранам.
Няўцямныя юнацтва ганю скокі.

О моц, раскоша, рупнасць клёку немалая –
Каб вам заўжды адпавядаць вымогам!
Бо наша хцівасць, што нам замінае,
Асуджана (тым, каго клічам Богам).

Дабру няпроста. І стакроць шчаслівы
Той, хто распознае зла кшталт праўдзівы.

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

Даніэль Набароўскі (1573–1640)

Даніэль Набароўскі (Daniel Naborowski) нарадзіўся ў 1573 годзе ў Кракаве. Паводле веравызнання быў кальвіністам. Атрымаў вельмі грунтоўную адукацыю: вучыўся ў Вітэнбергу, Базелі, Арлеане, Страсбургу і Падуі.

Меў некалькі прафесій: быў лекарам, юрыстам і літаратуразнаўцам. Набароўскі, яшчэ знаходзячыся ў Страсбургу, далучыўся да двара князёў Радзівілаў. Быў настаўнікам, а потым сакратаром Януша Радзівіла.

Даніэль Набароўскі шмат падарожнічаў па Еўропе, быў у Германіі, Швейцарыі, Англіі, Францыі і Італіі. Прыехаўшы ў ВКЛ, ён працягваў сваю прыдворную і дыпламатычную кар’еру. Быў сакратаром літоўскага польнага гетмана Крыштофа Радзівіла. Памёр у Вільні ў 1640 г., у поўнай самоце, пакінуты ўсімі.

Яго паэзія, пры жыцці не выдадзеная ў адзіным зборы, – узор метафізічнай барочнай лірыкі.

Кароткі век жыцця

Жыццё сплывае, мае ўсё і смерць, і ўпадак:

Жыў продак, жыў ты сам, на свет прыйшоў нашчадак.

Кароткі век: чым быў ты, заўтра ўжо не будзеш.

Жывы быў, а пасля назоў нябожчыка набудзеш.

Гук, голас, цень, дым, бляск – жыццё бы йдзе бясконца,

Ды два разы адно ўзысці не можа сонца,

Жыццё – як кола, ўжо якому й не спыніцца,

І кожнаму з яго ўсё ж прыйдзеца зваліцца.

Ты нешта думаеш – а час сышоў, нябожа:

Імгнення чвэрцю ён быць ледзьве-ледзьве можа

Між нараджэннем і канцом; бо нехта страціў

Жыццё малым, камусь – магіла стала маці.

Марнасць

Марнасць песціцца светам

У жыцці нашым гэтым.

І пакуль жывуць людзі,

Марнасць марнасці будзе.

Будзьма жыць як живеца –

Што яшчэ застаецца? –

Ды пабожна й цнатліва,

Як святым уласціва.

Бо прыхільным да Бога

Смерць не значыць нічога.

Да Ганны

З часам, што прамінае, ўсё гіне заўсёды;

З часам сыдуць у вечнасць дзяржавы й народы.

З часам розум збяднее, дасціпнасць аслабне,

З часам гожаць аблічча не стане прывабней.

З часам квецень лугоў адцвітае й, калісьці
Узбуялае, нікне зялёнае лісце.
З часам бунты сціхаюць, крывавыя войны,
З часам нораў таймуецца, ўсцяж неспакойны.
З часам ноч дню саступіць, а дзень – цёмнай ночы;
Часу ўсё паддаецца на свеце ахвоча.
Ды нязменным адно застаецца – каханне
І адданасць мая, пазачасная, Ганне.

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

Ян Анджэй Морштын (1621–1693)

Ян Анджэй Морштын нарадзіўся ў 1621 годзе ў Віслічы, што пад Кракавам. Паходзіў з нямецкай сям’і сярэдняга класа, якая жыла ў Польшчы з XIV стагоддзя. Спачатку ён быў арыянінам, але пазней перайшоў у каталіцтва. Вучыўся ў нідэрландскім Лейдэне на факультэце філасофіі і свабодных навук. Пасля шматлікіх падарожжаў па Заходняй Еўропе апынуўся пры двары Любамірскіх, а потым пры каралеўскім двары, дзе быў спачатку сакратаром, потым рэферэндарам, а ўрэшце атрымаў тытул вялікага кароннага падскарбія. Ажаніўся і меў чацвярых дзяцей.

На працягу ўсёй кар’еры пры каралеўскім двары Ян Анджэй Морштын быў прыхільнікам прафранцузскай палітыкі. Пасля абрання каралём Польшчы Яна Сабескага ўдзельнічаў у змове з мэтай пазбавіць яго трону. Змова была выкрыта, і Морштына абвінавацілі ў здрадзе. У выніку такога раз’іцця падзей ён уцякае ў Францыю, дзе пасяляецца на вялікіх землеўладаннях як граф дэ Шатовілен і праводзіць рэшту свайго жыцця. Памёр Ян Анджэй Морштын у 1693 годзе.

Яго найважнейшыя паэтычныя творы ўвайшлі ў зборнікі «Лютня» і «Канікула» (апублікаваныя пасмяротна). Ян Анджэй Морштын таксама пераклаў на польскую мову шэраг твораў Тарквата Таса, Джамбатыста Марына, П’ера Карнэля ды іншых аўтараў.

Непастаянства

Хутчэй схаваеш вецер у мяшок, праменне
Лягчэй пакласці здолееш у глыб кішэні,
Хутчэй суцішыш мора бурнае кляцьбою,
Хутчэй вялікі свет ахопіш даланёю,
Хутчэй загоніш порсткія аблокі ў нерат,
Раку прымусіш пацячы назад – не ўперад.
Хутчэй ад слёз тваіх ушчэнт патухне Этна,
Хутчэй нямога спеў пачуеш, непрыкметна
Паверыш трызненням вар'ята ты й уцехам
Фартуны – і што смерць замірыцца са смехам;
Хутчэй ты праўду ад паэта ды ад мрой пачуеш,
Хутчэй анёла слёзнай просьбай не расчуліш;
Хутчэй начлег сабе ў пячоры сонца знойдзе,
Ў астрог мір прыйдзе, чалавек пустыняй пойдзе;
Хутчэй дар мовы страціш і свой клёк адзіны,
Чым пастаянства прычкакаеш ад жанчыны.

Пра сваю панну

Белым колерам мрамур з Карары вядомы,
Белы колер вяршкоў, што ў збанку стаіць дома,
Белым колерам слепіць аж пух лебядзіны,
І пражылкамі белымі ззяюць пярліны.
Белы снег, што ніводнай нагой не таптаны,
І лілеяў квет белы, як толькі сарваны.
Ды мацней, прыгажэй твар каханай бялее
За вяршкі і за мрамур, за пух і лілеі.

Да трупа

Ты быў забіты – быў і я забіты,
Ты – з лука, я – стралой свайго каханья.
Ў цябе крыві – ўва мне душы нізвання,
Знічы каля цябе, *мой* полым –скрыты.

Твой твар жалобным покрывам накрыты,
А мне, у цемрыве, няма адхланья,
Ў цябе звязаны рукі, а мае блганні –
Пра волю, бо я путамі спавіты.

Ды ты маўчыш, а мой язык ляпеча,
Нячуйны ты, а мне пакуты – кара,
Ты – нібы лёд, а я ў пякельным сквары.

Ты прахам робішся, а я, ў пустэчы
Зрабіўшыся агнём неўтаймаваным,
Не здольны попелам стаць растаптаным.

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

Ян Хрызастом Пасэк (к. 1636–1701)

Ян Хрызастом («Залатавусны») Пасэк (Jan Chryzostom Pasek) нарадзіўся каля 1636 г. у Вэнгжыновіцах, побач з Равай-Мазавецкай. У юнацтве вучыўся ў езуіцкім калегіуме ў Рава-Мазавецкай. Пасэк быў руплівым вучнем, і настаўнікі часта хвалілі яго за яго кемлівасць і стрыманасць. Яго недахопам, аднак, была неверагодная здольнасць учыняць канфлікты. Авантурны характар стаў прычынай яго шматлікіх няўдач. Такім чынам ён у сваім жыцці таксама займеў няпрязь з боку шмат якіх важных асоб. Яго таксама цікавілі ваенныя справы: Пасэк быў жаўнерам пад камандай гетмана Чарнецкага ў Даніі. Пяць разоў быў асуджаны на выгнанне, а ў 1700 годзе – на інфамію (няславу). Пасэка цікавіла літаратура, і ён знайшоў у ёй сваё месца. Свае «Мемуары» ён напісаў напрыканцы жыцця, яны, аднак, былі апублікаваны толькі ў 1836 г. «Мемуары» ахопліваюць перыяд 1656–1666 гг., гэта значыць вайсковую службу ў Рэчы Паспалітай, і 1667–1688 гг. – жыццё памешчыка ў вёсцы Смагожув. У сваім творы Пасэк ужывае гутарковыя выразы, экспрэсіўную і грубую лексіку. Напрыканцы жыцця Ян Хрызастом Пасэк пасяліўся каля Янджэюва, непадалёк ад Кельцаў. Памёр 1 жніўня 1701 г. у Недзялісках. Яго цела, верагодна, пахавана ў кляштары Найсвяцейшага Сэрца ў Стапніцы побач з цэлам яго маці..

З «Мемуараў»

(урывак)

У год нашага Госпада 1656-ы

Другая патрэба ў тым годзе была каля Гнезна са шведамі, на іх вялікую шкоду. Са шведскім каралём было яшчэ шмат нашых палякаў; У арыянаў, лютэранаў былі свае харугвы, пад якімі каталікоў служыла шмат, адны *per nexum sanguinis*⁶³, іншыя дзеля пажывы й забавы.

Трэцяя патрэба, пасля шчасліва занятай Варшавы і ўзяцця вярхоўнага шведскага гетмана, Вітэнберга⁶⁴, таксама была няўдачай у выніку дрэннага кіравання, бо мы маглі біць шведскага караля, аж пакуль курфюрст Брандэнбургскі не прыйшоў са сваёй шаснаццацітысячнай арміяй; а калі яны сабралі свае сілы, то даапможныя войскі татараў спачатку ўцяклі ад нас, а потым войска было сагнана з поля і шмат годных жаўнераў было страчана, але таксама і шведаў.

Чацвёртая, вельмі шчаслівая вікторыя, каля Варкі, калі мы разам з Чарнецкім сярод самых адборных шведскіх войскаў паклалі некалькі тысяч забітых і напоўнілі раку Піліцу шведскай крывёю ды трупамі. З тых часоў *nutare coepit*⁶⁵ ужо шведская моц і значна пахіснулася.

Пяты, і амаль апошні, са шведамі *inter viscera*⁶⁶ каля Тшамэшна⁶⁷, калі ў нас былі толькі Чарнецкі са сваёй дывізіяй і дзве тысячы чалавек Крымскай арды, а ў іх шэсць тысяч шведаў, якія прыйшлі з розных фартэцый і ўжо імкнуліся перабрацца да караля ў Прусію, маючы пры сабе вялікія багацці, якія яны здабылі ў Польшчы; і, як гаворыцца, не засталася ніякага, *pec nuntius cladis*⁶⁸, каб занесці [вестку] каралю пра гібель гэтай арміі; бо той, хто ўцёк з поля бітвы ў лес ці ў балоты, памёр больш брутальнай смерцю ад рук сялян; каго ж сяляне не высачылі, той мусіў выходзіць у вёску ці ў горад: і па-старому ён мусіў памерці, бо нідзе не было шведаў. (І гэтая прыгода была за мілю ад Равы). З усіх тых, хто загінуў тады, я не ведаю, ці быў хоць які-небудзь жаўнер, з якога не былі б вынятыя вантробы, і гэта з той нагоды: калі сяляне збіралі трафеі на полі бітвы, яны знайшлі адзін тлусты труп з жыватом, брутальна рассечаным шабляй, аж з яго павылазілі кішкі. Паколькі вантробы былі парэзаны, нехта ўбачыў адзін чырвоны залаты; далей шукаючы, ён знайшоў яшчэ: потым яны пачалі паласаваць іншых і знаходзілі месцамі золата, а месцамі проста гной. Нават тыя, хто знаходзіў іх жывымі ў лесе, спачатку шукаў кашалёк побач, а потым успорваў живот нажом і даставаў кішкі, а калі ўжо там нічога не знаходзіў, то казаў: «Ідзі, злодзей, пуфаштанны»⁶⁹, ідзі

⁶³ Праз блізкасць крыві (лац.).

⁶⁴ Арвід Вітэнберг, фельдмаршал, галоўнакамандуючы шведскіх войскаў.

⁶⁵ Пачала знікаць (лац.).

⁶⁶ Унутры краіны (лац.).

⁶⁷ Мясціна непадалёк ад Равы, дзе 24 жніўня 1656 г. адбылася бітва, якая апісваецца.

⁶⁸ Аніводнага сведкі татальнага разгрому (лац.).

⁶⁹ Маюцца на ўвазе шведы, якія насілі папулярныя тады кароткія штаны з пуфамі.

дадому: калі ты здабычы не маеш, дару табе жыццё і здароўе». Сёлета і ў іншых месцах моцна білі шведаў. Але пра тое, дзе я яшчэ сам не быў, мне цяжка пісаць. Аж на працягу ўсіх войнаў я трымаўся гэтага зуха, Чарнецкага, і разам з ім часам даходзіў да ліхой галечы, а часам таксама і да раскошы; бо гэта быў правадыр на манер тых вялікіх змагароў быў і меў шчасце; *sufficit*⁷⁰, што за ўвесь час маёй службы ў яго дывізіі я не ўцякаў, хіба толькі адзін раз; а колькі гнаўся за ворагам – магу налічыць тысячы разоў. Проста ўсё маё служэнне было *sub regimine*⁷¹ яго і вельмі прыемнае.

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

⁷⁰ Дастаткова сказаць (лац.).

⁷¹ Пад камандай (лац.).

3 ЛІТАРАТУРЫ АСВЕТНІЦТВА

Ігнацы Красіцкі (1735–1801)

Ігнацы Красіцкі быў вядомым польскім паэтам, але таксама празаікам, публіцыстам і камедыёграфам. Ён нарадзіўся ў Дубецку, непадалёк ад Перамышля, 3 лютага 1735 г. Красіцкі паходзіў са збяднелай магнацкай шляхты, але яго сваяцтва з сем'ямі Патоцкіх і Сапегаў сведчыла, безумоўна, на яго карысць. Атрымаў адукацыю ў духоўнай семінарыі. Два гады вучыўся ў Рыме. Падчас бескаралеўя, у 1763–64 гг., служыў сакратаром прымаса-інтэррэкса Лубеньскага. З 1767 г. быў біскупам Вармінскім, а ў 1795 г. стаў арцыбіскупам Гнезна. Красіцкі быў тыповым дзеячам Асветніцтва, ствараў сацыяльна значныя творы. Як на тыя часы ён шмат падарожнічаў, сярод іншага наведаў Парыж, Потсдам, Берлін. Яго літаратурны даробак складаюць творы ма-ралізатарскага характару і характарызуюцца нязменнай іроніяй; сярод іх, акрамя баек, вершаў і аповесцяў, ёсць таксама іраікамічныя паэмы, сатыры, навуковыя і энцыклапедычныя творы. Самыя вядомыя кнігі – «Казанні» (1764), «Мышаіда» (1775), «Мікалая Дасьвядчынскага прыгоды» (1776), «Манахамахія» (1778), «Сатыры» (1779), «Байкі і прыпавесці» (1800), «Усходнія аповеды» (1803).

Памёр Ігнацы Красіцкі ў Берліне 14 сакавіка 1801 г.

Гімн любові да айчыны

Заклік айчыну любіць, ты пачуты
Будзеш адно што асобаю годнай.
Колькі ж айчыне рыхтуюць атруты,
Колькі калецтва й няволі нязводнай,
Прагнучы ўскінуць трывалыя пумы!
Маеш патрэбу ў ахвяры заўсёднай –
Каб не змарнела айчыны свабода,
Жыць жабраком і загінуць не шкода.

Сатыра I (з Кнігі Першай)

Сапсаваны свет

(У скароце)

Моладзі – шал, старым даспадобы прыгоды:
Шлюбны браць могуць, як хочуць, або разводы.
Можна скрадаць айчыну памалу, паціху –
Што ж – запырэчыць мне нельга гэткаму ліху?
Хай на цябе злуюць шчыра або няшчыра –
Праўду пра ўсё кажы, спраўду адно, сатыра.
Дзе ж тая праўда цяпер і дзе тыя цноты,
Некалі ж тут вы ніколі не мелі турботы.
Ўзор добрых продкаў заўсёды быў прад сынамі:
Рушылі ў згодзе яны іхнімі шляхамі.
Вось жа, забыўшы пра цноты бацькоў ды ласку:
Шчыра паверылі дзеці пустому бляску.
Запанавалі навокал хлусня й хімеры,
Свет нібы ўвесь пазбыўся сапраўднае веры.
І не патрэбны святыя больш таямніцы:
Хутка атрута плыве наўпрост са сталіцы,
Гэтай заразы шмат. Поўна бязбожных кніжак,
Грэшных настаўнікаў, вучняў іхніх – аж лішак.
Тых жа, хто цноту й пабожнасць яшчэ шануе,
Нават жаночы пол болей зусім не чуе.
Ўсюды нялад, распуста, ліха ды забабоны –
Дзе ж вас цяпер шукаць, о святыя матроны?
Дзе вы, хто прыклад даваў учынкам і думам? –
Шмат хто ляціць проста ў прорву з бязбожным тлумам.
Вочы ім засціць цяпер прыбытак адзіны
Цноты ярмом пагарджаюць мужы й жанчыны.
Дзеці не хочуць у згодзе трываць з бацькамі,
Не прызнаюць сяброў, сварачца ўсцяж з братамі.
Слёзы сірот і ўдоў здраднікаў збой заўзятых
П’е без супыну, й няма там між іх вінаватых.
Тое, што цнотай людской у вяках здабыта,
Нішчаць злачынцы й грэбуюць правам адкрыта. /.../
Некалі час прыйшоў, і пачаліся нялады –
Гэтак вось, о браты! згуба прыйшла праз здрады.
Нас аддалі чужым, нібы трафэй, на забаву:
Дзень няшчасны адзін знішчыў стагоддзяў справу.
Хісткі хай упадзе, ды – хай адважны ўстане,
Слабасць – нікчэмных лёс, мужны – пачне змаганне!

Судна не пойдзе на дно ў шторме – хай нечуваным,
Як будзе кожны матрос са сваім капітанам.
Можа бяспечней было б і судна пакінуць,
Ды ратаваць больш пачэсна – ці там загінуць.

Сатыра IX (з Кнігі Другой)

Падарожжа

(У скарочце)

Той быў разумны, хто смяяўся з падарожжаў,
То справядліва, ды інакш і быць не можа;
Як жа назваць тых, хто ў дарозе безупынна?
Маўчу, ды адвучыцца ўсё ж яны павінны...
Яшчэ я зразумею, як галеча дому
Кагосьці гоніць – беднага, вядома.
Калі ж кудысьці выпраўляецца багаты,
То клёк яго я ацэньваю не надта:
Рызыкаваць здароўем у такой выправе,
Недаядаць, недасыпаць, адпачываць на лаве,
У хатцы мерзнуць ці смурод там нюхаць,
Ці цвыркуноў, ці плач дзіцячы слухаць,
Душыць клапаў... З тым, можа, хто нязгодны:
Бывае і не так, то прыклад не заўсёдны.
Але скажу: калі й не вельмі добра дома,
Ў дарозе горш, мацнейшая там стома:
Дарога ёсць дарога, яе звабнасць і выгоды
Заўсёды меншыя, чым ад яе ёсць шкоды;
А хоць бы й шкоды часам не бывала,
Ўсё роўна часу будзе страчана нямала. /.../
Не адчуваюць творца і чытач прымусу;
Іх не ўвядзеш у гэткую спакусу.
Разважны, што ўбярoгся ад таго пагрому,
Няхай засцеражэцца й застанецца дома.
І хоць там увесь час сядзець не выпадае:
Ўласціvasць кожнай аднастайнасці такая,
Што ёй хацеў бы ўсё ж не паддавацца кожны,
Бо стомленасць найддзе, а так жыць няможна;
Таму наведванне ваколіц выйсцем падаецца,
І шмат кім ад нудоты лекамі завецца;
Аднак паўсюдна розум нам патрэбны й цнота:
І ў стэпе дзікім з імі не загубіць нас самота.
І дзеці нашы, й жонка добрая пры гэтым
Ніколі знудзіцца нас не прымусяць светам.
Падданых добры лёс, якому мы прычына,

І думкі папярэднікаў – пра гэта ўсё павінны
Мы помніць: то найлепшая для нас сябрына.
Нашто шукаць людзей яшчэ й якіх навінаў?
А добры досвед трэба ўзгадваць нам ахвоча:
Лепш дома быць – хай едзе, хто таго не хоча.

З баек

Кульгавы і Сляпы

Кульгавага Сляпы нёс, і так ім добра йшлося,
Ды хутка ўжо Сляпому дакучлівым здалося,
Што слухаць мусіў ён Кульгавага парадаў –
Узяў кій у руку: «З балбатуном дасць рады!»
Ідуць, і тут Кульгавы крычыць: «Давай налева!»,
Сляпы – туды й, хоць з кіем, ілбом як лясне ў дрэва!
Ідуць далей; «Канавы з вадой!» – крычыць Кульгавы,
Ў ваду абодва бух! ледзь вылезлі з канавы...
Ў канцы перад абрывамам засцерагліся мала –
І ў выніку абодвух няшчасце напаткала...
Віна таго, хто кіем хацеў бяспеку мераць,
Віна й таго, хто дурню наважыўся паверыць.

Пацук і Кот

На алтары ў касцёле Пацуку так міла:
Сваім ён кажа горда: «Кадзяць *мне* кадзілам!»
Але ад дыму керхаць раптам ён рашыў –
Кот збоку скочыў на яго і задушыў.

Баран, аддадзены на ахвяру

Барана лаўрам абкладалі, залацілі рогі,
Ён ганарыўся й не даходзіў розумам убогім,
Што побач быў разнік. Супраціўляўся марна,
Як той пачаў цягнуць яго на стос ахвярны.
Памылку зразумеў, ды позна: стаўся лёс суровы.
Не памаглі яму ні рогі, ні вянок лаўровы.

Пташкі ў клетцы

Пытаўся Чыжык малады ў Чыжа: «З якой нагоды
Ты плачаш? Чымся ў полі, ў клетцы лепшыя выгоды».
«Ты ў ёй народжаны, – казаў стары, – табе прабачу:

Я ж – з волі ў клетку трапіў. Вось таму цяпер і плачу.»

Філософ

Ганарлівы Філософ красамоўнасцю вылучаўся:
Ў Пана Бога не верыў, з усіх сакрамантаў смяўся.
Аж хвароба напала – й мудрэц, што Сусвет перамераў,
У вампіраў – не толькі што ў Бога – так шчыра паверыў.

Малая Рыбка і Шчупак

У вадзе чарвяка раз убачыла Рыбка малая:
«Праглынуць не змагу яго», – моцна яна наракае.
Але раптам з глыбінь выплывае вялікі Шчупак –
Праглынуты – з кручком разам – тут жа няшчасны чарвяк.
Як здабычу на бераг Рыбак цягнуў вудай сваёю,
Рыбка думала: «Часам быць нават някепска малою!»

Пабожная пані

Пабожнай пані пакаеўка штось не так зрабіла:
Якраз тут пані пацеры адгаварыла
І пачала заўзята лупцаваць дзяўчыну
Пры словах: «Адпусці нам нашыя правіны,
Як адпускаем мы...» Хай збавіць Усявышні
Нас ад такой пабожнасці залішняй.

Ягня і ваўкі

Заўжды прычыну знойдзе на здабычу падкі.
Сустрэлі ў лесе неяк два ваўкі Ягнятка.
«Якім законам?!» – піскнула яно. «Ты нам да смаку,
Слабое, ў лесе тут...» І з'елі небараку.

Дабрачыннасць

Казала пра Ваўка Авецка, што ён – дабрачынны.
Спытаў Ліс: «Пахвалы такой у чым прычына?»
Ў адказ Авецка: «Хоць ён з'еў маё ягнятка,
Мяне ж пакінуў. Гэткі памяркоўны, братка!».

Скнара

Скнара, талер згубіўшы, засіліцца хоча.

Каб вяроўку купіць, ён, заплюшчыўшы вочы,
Скраў два грошы – суседзі злавілі, аднак.
І, чакаючы кары смяротнай, бядак
Мовіў тым, хто яго шкадаваў, суцяшаў:
«Ай, як добра! Не трэба плаціць ні граша!»

Дрэва

Дрэва чалавек упадабаў, грэючыся пры каміне.
Дрэва мовіла: «І што з таго?! – Дрэва грэе, але гіне».

Сябры

Зайчык адзін у полі,
Маючы ладна волі,
Зёлкамі сілкаваўся ды забягаў у сад –
Згода з усімі й лад.
Зайчык наш, будучы гжэчным, вясёлым,
Так падабаўся жывёлам...
Раз ён на луг выйшаў ранкам цудоўным –
Чуе раптоўна:
Ў лесе ражкі загулі, брэх сабак;
Зайчыку дзіўна зрабілася так...
Гукі мацнелі; ён стаў ля дарогі,
Глянуў пад ногі,
Бачыць касым устрывожаным зрокам:
Лоўчыя з выжламі вунь, не далёка!
Зайчык наўцёкі ляцеў без супыну –
Ўбачыў Каня: «Можа, возьмеш на спіну?»
Конь у адказ: «Не магу, адчапіся! –
Па дапамогу да іншых звярніся».
Зайчык Быка напаткаў па дарозе:
Моліць рагатага аб дапамозе.
«Гэткіх, як я, мала ў свеце жыве,
Ды... прыхавайся пакуль што ў траве:
Я ж да кароўкі забегчы збіраўся.
Дзесь там Казёл – у яго пацікаўся...»
Зайчык пабег да Казла: «Ах, бядача!
Толькі ж хрыбет мой заслабы, няйначай.
Там вунь Авечачка з хвалістай воўнай –
Мякка сядзецьмеш на ёй, безумоўна!»
Хутка пачуў Зайчык голас авечы:
«Я не пярэчу.

Толькі б куды я з табою на спіне
Ні паляцела – абое загінем!
Лепш да Цяляці бяжы, на папасе...»
«Скуль толькі думка такая ўзялася?
Ўзяць жа старэйшыя не захацелі –
Колькі той сілы ў малым маім целе?» –
Кажа Цяля
Ды праз хвілю, пасля,
Прэч уцякае.
І між сяброў – што ж, гісторыя выйшла такая –
Быў разадраны наш Зайчык сабачаю зграяй.

Мастакі

Маляваннем партрэтаў два славіліся мастакі:
Пётра – добры, а бедны, Ян – злосны й багаты такі.
Пётра майстра быў спраўны, але заставаўся галодны;
Ян, зрабіўшы сяк-так, прадаваў пэцканіну выгодна.
А чаму ж так? Бо Пётра партрэт вымалёўваў праўдзіва,
Ян жа руку набіў прыхарошваць абліччы надзіва.

Крумкач і Ліс

З Эзопа

Хто пахвальбу занадта любіць,
Той часта шмат што губіць.

Крумкач у дзюбе меў кавалак сыру.
Ліс падышоў і мовіць, нібы шчыра:
«О, братка мілы! Ты такі прыгожы,
Што маё вока і нацешыцца не можа!
Што за праніклівы пагляд!
Як зграбнасці ў фігуры шмат!
Як пёры дзіўна лсьняцца –
Ці ж тут не захапляцца?!
Не памылюся, безумоўна,
Калі паверу ў голас твой цудоўны».

Спеў вырваўся адразу ж з горла ў Крумкача –
Сыр выпаў, Ліс яго схапіў і рынуўся наўцекача.

Дэкан з Бадахаса

(З «Усходніх аповедаў»)

Айцец дэкан катэдры ў Бадахасе быў больш вучоным за ўсіх дактароў
саламанскіх, а можа быць каімбрыіскіх і нават алкальскіх. Ён ведаў, як «Ойча

наш», і тыя мовы, якімі гавораць сённяя; і тыя, якімі даўней гаварылі; ведаў на памяць усе навукі; сэрца маркоцілася адно з тае прычыны, што навук а чарнакніжніцтва была для яго невядомай таямніцаю. Тужачы па гэтым, раптам атрымоўвае ён вестку, што ў горадзе Таледа жыве адзін чарнакніжнік, якога завуць Дон-Тарыбіа. Ні хвіліны не марудзячы, айцец дэкан загадвае асядлаць сваю асліцу, і нікому нічога не сказаўшы, едзе проста ў Таледа.

У горадзе запытаўся ён, дзе жыве Дон-Тарыбіа. Яму паказалі на дом, з выгляду самы малапрыкметны. «Шаноўны Дон-Тарыбіа! Я Дон-Фернандэс-Дыегас-Каталья-Фальдэрон-Менэсас-Паратаяс, дэкан катэдры ў Бадахасе. Мудрацы завуць мяне сваім настаўнікам, а я жадаю быць вучнем вашым». Дон-Тарыбіа, хоць і чарнакніжнік, быў грубаваты ў абыходжанні, і адказаў айцу дэкану наўпрост: «Ойча дэкан катэдры ў Бадахасе, Дон-Фернандэс-Дыегас-Каталья-Фальдэрон-Менэсас-Паратаяс! прэч адсюль! прэч адсюль! мне ўжо надакучыла маё клятае рамяство, якое знаёміць мяне толькі з падобнымі да вас людзьмі, з няўдзячнымі». – «Як гэта няўдзячнымі! – усклікнуў дэкан. – Няўжо ёсць на свеце такія пачвары? А хоць бы яны й былі; за што ж шаноўны муж адносіць мяне да іх ліку?» – Пасля гэтага айцец дэкан пачаў чытаць чарнакніжніку цэлую лекцыю аб удзячнасці, і гэтак разумна, гэтак складна, гэтак моцна, што перакананы Дон-Тарыбіа паабяцаў навучыць яго чарнакніжніцтву. «Маргарыта! – сказаў ён сваёй аканомцы. – Засмаж дзве курапаткі; айцец дэкан сённяя будзе вячэраць са мною».

Маргарыта пайшла на кухню; Дон-Тарыбіа завёў айца дэкана ў свой кабінет, дакрануўся да яго чала, вымавіў наступныя словы (якія чытач павінен запомніць): *о Артабалан, Нэстрафрыер, Анагрыяф*, і пачаў выкладаць сваю навук. Вучань слухаў з невыказнай цікаўнасцю. Раптам адчыняюцца дзверы, уваходзяць Маргарыта і з ёю ганец, служка пры біскупе, дзядзьку айца дэкана. Ганец прымчаў з весткаю, што біскуп, разбіты паралюшам, сканаў. Айцец дэкан у тую ж хвіліну адправіў ганца з лістом назад, а сам заняўся навук, не думаючы ані пра дзядзьку, ані пра раптоўную яго смерць.

Праз некалькі дзён прыехалі айцец псальмоўнік катэдральны і два канонікі з данясеннем, што біскуп перасяліўся з гэтага часовага жыцця ў вечнае, і што асірацелы па сконе пастыра свайго капітул, аднагалосна абраўшы айца дэкана пераемнікам нябожчыка, просіць яго аб прыняцці пасаду. Дон-Тарыбіа, застаўшыся сам-насам з вучнем сваім, павіншаваў яго з новай годнасцю і дадаў, што ў яго ёсць адзіны сын Дон-Антоніа, які з прычыны яго няздольнасці да чарнакніжніцтва адпраўлены вучыцца ў семінарыю. Дон-Тарыбіа прасіў аддаць яму вакантнае дэканскае месца. «Ах, шаноўны сябра! – усклікнуў новапрызначаны біскуп. – Хіба магу я не выканаць тваю просьбу? Усяго жыцця майго недастаткова для платы за вялікія твае паслугі; але паглядзі на цяперашняе маё становішча: у мяне ёсць родны дзядзька, які нецярпліва чакаў, пакуль адкрыецца вакантнае месца дэкана; памяркуй сам, што скажа ўся мая сям'я, калі я забуду пра яго пры першым жа выпадку. А самае важнае, што дзядзька мой – багаты, сквапны ды стары і што маёмасць яго мне дастанеца ў спадчыну. Але паедзем у Бадахас разам са мною: дэканская

катэдра, папраўдзе, не вартая ўвагі; я зраблю для Дон-Антоніа іншую, больш важную паслугу». Дон-Тарыбіа схіліў голаў, і абодва паехалі ў Бадахас.

Выкладанне навукі працягвалася сваім парадкам. Праз колькі часу па ўсёй дзяржаве разнеслася пагалоска пра біскупа Бадахаса; ён узведзены ў арцыбіскупы горада Кампастэла, і апроч таго, яму ад двара дазволена прызначыць па сабе пераемніка. Дон-Тарыбіа не ўпусціў гэткага спрыяльнага выпадку, і прасіў аб прызначэнні Дону-Антоніа біскупскага месца, ці, прынамсі, дэканскай катэдры ў Бадахасе, калі б яго прывялебнасці было заўгодна запрасіць на пасад біскупа свайго дзядзьку; чарнакніжнік не забыўся, дарэчы, усхваляць выгоды кампастэльскага пасаду. «Рады б душэўна, – сказаў новапрызначаны арцыбіскуп: але што мне рабіць? Дон Радрыгес-дэ-Лара, кастыльскі губернатар, патрабуе настойліва, каб біскупскі пасад аддадзены быў пляменніку яго, Дон-Барталамеа; а ты сам ведаеш, шаноўны настаўнік, якой павагаю пры двары карыстаецца кастыльскі губернатар. Прызнаюся табе, што менавіта яго хадайніцтву абавязаны я атрыманнем арцыбіскупскага пасаду». Дон-Тарыбіа здагадаўся, якіх міласціў варта чакаць ад яго прывялебнасці для Дон-Антоніа.

Яны адправіліся ў Кампастэлу. Дон-Тарыбіа пасялілі ў раскошным арцыбіскупскім доме, і ён спакойна чакаў, што будзе далей. Здарылася непрадбачаная рэч: прыехаў ад Папы да арцыбіскупа ганец з кардынальскай годнасцю, з запрашальнай граматай ехаць у Рым, дзеля прызначэння на пасаду пасла і з дазволам вызначыць сабе годнага пераемніка. Некалькі дзён доўжыліся звычайны ў гэтых выпадках віншаванні. Урэшце Дон-Тарыбіа знайшоў аказію нагадаць пра свайго сына і прасіць для яго калі не арцыбіскупскага месца ў Кампастэе, дык, прынамсі, хоць дэканскай катэдры ў Бадахасе. «А чаму ж ты раней мне не нагадаў пра тое? – спытаў прывялебны айцец, заікаючыся. – Цяпер зноў трэба чакаць, пакуль вызваліцца вакантнае месца ў Кампастэе». – «Хіба ёсць ужо новы арцыбіскуп? – «Два дні, як прызначаны, бо хто ж можа адмовіць у просьбе сваёй роднай маці? Ты ведаеш арцыдыякана Бадахаса Дон-Дыегаса-Паласа-Бермудэса: перад гэтым ажно трыццаць пяць гадоў ён быў духоўнікам маёй маці. Ужо і да двара адпраўлены пасланец з данясеннем. Паедзьма разам у Рым, вельмішаноўны сябра мой! загадай і Дон-Антоніа туды ж ехаць; там высокія пасады раздаюцца налева і направа».

Кардынал зрабіўся вельмі моцным, і раптам вызвалілася некалькі вельмі прыбытковых біскупскіх месцаў. Дон-Тарыбіа нагадаў яму пра свайго сына. «Маеш справядлівую прычыну, – сказаў кардынал, – крыўдаваць на мяне, скардзіцца і нават папракаць мяне ў няўдзячнасці, хоць у цэлым свеце няма чалавека, якой быў бы за мяне больш удзячным; але пастаў сябе на маё месца; успомні, што я іншаземец, узведзены на ступень гэткую высокую; ці не пачалі б усе ганіць мяне, калі б я пачаў абсыпаць ласкамі сваіх родных ды набліжаных? Пачакайма; высокі пасад не абміне Дон-Антоніа; а хто ведае? можа, ён атрымае яшчэ больш! Паўтараю, дарагі Дон-Тарыбіа, не будзьма

спяшацца, а пачкайма часу заканчэння нашай справы». Прайшло некалькі гадоў, а пра Дон-Антоніа ніхто і не ўспомніў.

Папа памёр. Кардыналы прыступілі да абрання новага першасвятара, і – да надзвычайнага здзіўлення ўсіх – тыяра дасталася колішняму дэкану з Бадахаса. Па здзяйсненні ўсіх абрадаў, Дон-Тарыбіа дапушчаны быў на таемную аўдыенцыю да Папы. Заплакаў ён ад радасці каля ног Святога айца, пакорліва нагадаў пра кардынальскую годнасць для Дона-Антоніа. Святы айцец, памаўчаўшы крыху, вымавіў наступныя словы: «Да бязмежнага нашаму сэрцу жалю былі мы апавешчаны, што пад выглядам практыкавання ў нейкіх таямнічых навуках аддаліся вы ненавіснаму рамяству чарнакніжніцтва; дзеля таго мы жадаем, каб вы як найхутчэй пакінулі гэтае паскудства, і больш за тое, загадваем вам цягам трох дзён выдаліцца з нашых абшараў, абвяшчаючы тут, што ў адваротным выпадку вы будзеце сурова пакараны».

Дон-Тарыбіа, хутка падняўшыся з зямлі, вымавіў наадварот тры таямнічыя словы, пра якія сказана было вышэй, адчыніў акно прыёмнай залы і закрычаў: «Маргарыта! Досьць будзе адной курапаткі!» У тую самую хвілю знікла біскупства Бадахаскае, арцыбіскупства Кампастэльскае, годнасць кардынальская і папская. Айцец дэкан, агледзеўшыся, убачыў, што знаходзіцца ў кабінеце Дона-Тарыбіа; ціхенька выйшаў, адвязаў ад дзвярэй сваю асліцу, сеў на яе і паехаў назад у Бадахас.

Пераклады з польскай Лявона Баршчэўскага.

Францішак Карпінскі (1741–1825)

Францішак Карпінскі нарадзіўся 4 кастрычніка 1741 г. у Галаскове, непадалёк ад Станіславава (сёння – Івана-Франкоўск, Украіна). Паходзіў са збяднелай шляхецкай сям’і. Закончыў гімназію ў Станіслававе. Вывучаў філасофію і тэалогію ва Львоўскім універсітэце. Завяршыў сваю адукацыю ў Вене. Пасля заканчэння школы працаваў выхавальнікам у некалькіх заможных сядзібах, потым арандаваў зямлю ў галіцкіх вёсках.

Як ужо вядомага творцу яго запрасіў у Варшаву князь Адам Чартарыйскі. Ён стаў сакратаром, а таксама і бібліятэкарам князя. Чартарыйскі прадставіў Карпінскага пры каралеўскім двары, дзякуючы чаму паэт удзельнічаў у знакамітых чацвярговых абедрах, але яго цягнула ан ардзіму. У Львове Карпінскі выдаў свой знакаміты зборнік вершаў «Забаўляючы вершам і звычайныя ўзоры» (1781).

Каля 30 гадоў арандаваў зямлю ў Беларусі (Гарадзеншчына, Пружаншчына), у 1781–1782 гг. шмат разоў бываў у Гродне і Вільні. Вакол яго як вядучага паэта польскамоўнага сентыменталізму гуртаваліся вядомыя асобы Вялікага Княства Літоўскага, у т. л. Ігнат Быкоўскі, Францішак Князьнін.

У 1793 годзе, пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай, паэт цалкам адышоў ад грамадскага жыцця. Быў чальцом Таварыства сяброў навук. З 1819 г. жыве ў набытым фальварку Хорашаўшчына ў Ваўкавыскім павеце (цяпер – Свіслацкі раён). Вучыў беларускіх сялянскіх дзяцей у заснаванай ім самім школцы, цікавіўся беларускім фальклорам і аўтарамі, якія спрабавалі пісаць па-беларуску (напр., Францішкам Рысінскім). Памёр у Хорашаўшчыне 16 верасня 1825 г.

З сентыменталісцкай лірыкі

Вечаровая

Божа мілы! Нашы справы
Дзённыя прымі ласкава,
Да Цябе мы ўзняць пагляды,
Засынаючы, так рады.

Пільна Твае сочаць вочы,
Што мы робім днём і ўночы:
Дапамога чалавеку
Трэба ад Цябе давеку.

Адварні ад нас прыгоды,
Барані ад кожна шкоды.
Наш Суддзя, наш Абаронца,
Дай апекі нам бясконца!

Спеў пастушкі да Зосі

Зося – мой зваб сардэчны,
Зося – мой скарб адвечны.
Побач са мною ў полі –
Што мне патрэбна болей?

Раптам яе я страчу –
Ўцехі ўжо не пабачу.
Як я яе цалую,
Ўцеху я маю тую.

Там, дзе расце ляшчына,
Пташцы пяе пташына
Спевы, у шматгалоссі...
Я ж – спеў спяваю Зосі.

Сяброўскія спевы пры келіху

У некага хай праз страты
Ўзнікае ўвесь час турбота.
А мне не трэба дукаты –
Жыве хай сяброўства й цнота!

Свае мы развагі мяшаем
Са смакам свайго напою.
Адну мы істоту складаем,
Жывём бо душой адною!

І клёк мой найболей дбае,
Ў любові каб жыць заўсёды.
Сяброўства нас узмацняе,
А бураць усё нязгоды.

Насуперак сваркам і плягам
Мы будзем разам, паверце.
Сваім сяброўскім прысягам
Не здрадзім да самай смерці.

Пра Юстыну

Прыйшла Юстына – час мінуў туманны,
І лес мой – у буянні нестрыманы.
Яе вачам магу адно дзівіцца:
Праз іх шалеюць або ціхнуць навальніцы.

Каханка сэрца, дзе б часамі ні бывала,
Да белых ног яе, урэшце, прыпадала.
О каралева! Як яно так стала:
Ўладанняў шмат, а ў іх вясёлых – мала?

Прыйшла Юстына, пачала размовы –
Ўраз мой развееўся настрой суровы.
Сказала: «Нешта пра цябе я сніла...»,
І тое выглядала гэтак міла.

Трывога чалавека на парозе смерці

Дах працякае ў мяне, і праз сцены
Вецер гукае заўзята.
Я, гаспадар, бачу й чую нязменна:
Хутка абрынецца хата.

Толькі й шугаюць вятры ў наваколлі,
Дзе тут знайсці абароны?
Брамаў знішчэння тут сто, можа й болей,
І – аніводнай заслоны.

Што там за шоргат? Хто хоча мне шкодзіць?
Дзе шукаць буры прычынаў?
Прагне хтось гвалтам у дзверы ўваходзіць...
Гэта паслы ад руінаў.

Ах, што я меў ці не меў – бачу, гіне,
Ўшчэнт і дарэшты, дазвання.
Каб хоць адной ацалець маёй скрыні,
Дзе схоў маіх спадзяванняў!

Пераклад з польскай Лявона Баршчэўскага.

ЗМЕСТ

З ЛІТАРАТУРЫ СЯРЭДНЯВЕЧЧА	2
Гал Ананім. Хроніка польская.....	-
Легенда пра святога Аляксея.....	5
Святакрыжаўскі лямант.....	8
Размова майстра Палікарпа са Смерцю.....	10
<i>Дадатак.</i> Кветачкі св. Францішка Асізскага.....	14
Багародзіца.....	19
Старабеларускае Жыццё св. Аляксея.....	23
З ЛІТАРАТУРЫ РЭНЕСАНСУ	26
Ян Каханоўскі.....	-
З фрашак.....	27
З песняў.....	28
З трэнаў.....	30
Адмова грэцкім пасланцам.....	35
З ЛІТАРАТУРЫ ПОСТРЭНЕСАНСУ (ПОЛЬСКАЕ БАРОКА)	52
Пётр Скарга.....	-
Соймавыя казанні.....	54
Мікалай Сэмп-Шажыньскі.....	-
Да Касі.....	55
Санет I.....	57
Даніэль Набароўскі.....	-
Кароткі век жыцця.....	59
Марнасць.....	-
Да Ганны.....	-
Ян Анджэй Морштын.....	-
Непастаянства.....	60
Пра сваю панну.....	-
Да трупа.....	-
Ян Хрызастом Пасэк.....	61
З «Мемуараў».....	62
З ЛІТАРАТУРЫ АСВЕТНІЦТВА	64
Ігнацы Красіцкі.....	64
Гімн любові да айчыны.....	-
Сатыра I (З Кнігі Першай).....	65
Сатыра IX (З Кнігі Другой).....	66
З баек.....	67
Кульгавы і Сляпы.....	-
Пацук і Кот.....	-
Баран, аддадзены на ахвяру.....	-
Пташкі ў клетцы.....	-
Філософ.....	68

Малая Рыбка і Шчупак.....	-
Пабожная Пані.....	-
Ягня і ваўкі.....	-
Дабрачыннасць.....	-
Скнара.....	-
Дрэва.....	69
Сябры.....	-
Мастакі.....	70
Крумкач і Ліс.....	-
Дэкан з Бадахаса (З «Усходніх аповедаў»).....	-
Францішак Карпінскі.....	74
З сентыменталісцкай лірыкі.....	75
Вечаровая.....	-
Спеў пастушка да Зосі.....	-
Сяброўскія спевы пры келіху	-
Пра Юстыну.....	76
Трывога чалавека на парозе смерці.....	-